

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 4 1987. PRIS 35 KR

FÖRR OCH NU

Tidskrift för en folkets kultur

Postgiro: 35 60 72 - 9

Bankgiro: 324 - 1262

Prenumeration: 140:-/4 nr

Stödprenumeration: 150:-/4 nr

Medlemskap: 100:-

Årsavgift: 100:-

Redaktionen kan nås genom följande personer, vardagar säkrast efter kl. 20:00:

Jan-Olof Erlansson

tel. 08 - 29 92 16

Tomy Gustavsson

tel. 0156 - 119 06

Mats Miljand

018 - 11 07 41

Adress: Box 9001,

126 09 Hågersten

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande

Tomy Gustavsson, ansv. utg.

Anette Sandström, kassör

Ulla-Britt Antman

Kersti Berggren

Jan-Olof Erlansson

Gumilla Karlsson

Anne Liden

Mats Miljand

Margareta Zetterström

Håkan Ågren

Kent Begler

Per-Olov Käll

Stefan Lindgren

Förr och Nu ägs av föreningen med samma namn.

Föreningens paroller är:

■ FÖR EN FOLKETS KULTUR

■ FÖR EN FOLKETS HISTORIA

■ FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

OCH TRYCKFRIHET

■ ANTIIMPERIALISM

FÖRR OCH NU begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare; medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i FÖRR OCH NU utför själva ett frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrörelsetraditionen fortfarande är en demokratisk möjlighet. Man kan stå på egna ben!

Om du tycker att tidningen är bra och om Du vill att den skall fortsätta att utvecklas ge då gärna en gåva men helst en eller flera prenumerationer!

Om du bor i Stockholmstrakten ring då gärna någon av ovanstående kontaktpersoner och kom sedan upp för att delta i arbetet. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Innehåll:

Gun Kessle. Ledare

Mödrar till salu

Staffan Glassel. Kaj Stuart-Beck, världsländsk keramiker

Einar Schlereth. Kvinnors ungdom i Tanzania

Lars André. Rabelais eller motståndets peristaltik

Harald Böckman. Moderna mandariner

Debatten Gorkij-Budjonnyj om Röda ryttarmén

Isaak Babel. Först var de nio

Mats Miljand. En humanistisk skandal

Svante Svensson. Lantbruk utan läckor

Åke Johansson. Avslöjad u-hjälp

Bokanmälningar

Omslag: Kaj Stuart-Beck

Grafisk form: Kersti Berggren

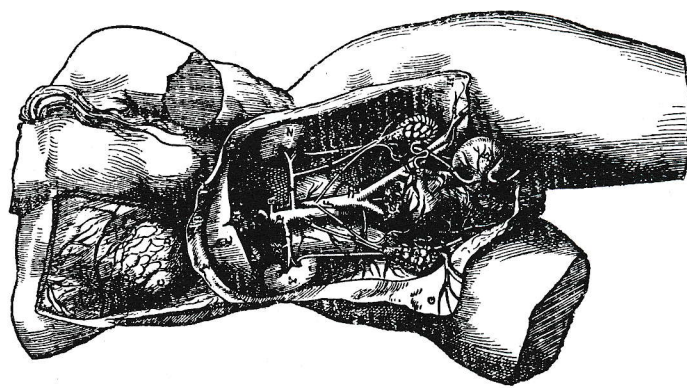
4
5
8
17
25
34
47
49
56
59
61
63

Mödrar till salu

□ Varför finns det inte en mer uttalad opinion mot geschäftet med »surrogatmödrar»? Varför protesteras det inte kraftigare mot att rika människor kan hyra fattiga kvinnors kroppar för avelstjänster? Det är några av de frågor som ställs i denna artikel, ursprungligen publicerad i den indiska tidningen Frontier under vinjetten »Brev från Amerika» (17 oktober 1987). När Förr och Nu här presenterar denna debattartikel för svenska läsare sker det i syfte att skapa opinion och mana till ställningstagande. Vad säger exempelvis den svenska kvinnorörelsen om surrogatmödraskap?

På den tiden när svarta öppet köptes och såldes som slavar brukade plantageägarna eller deras ombud gå på slavauktioner för att syna »varan» innan de beslöt sig för inköp. Män, kvinnor och barn förevisades för dessa spekulanter alltmedan en auktionsförrättare i hopp om att utföra ett bra pris ropade ut varje slavs »bästa egenskaper». Kroppsstyrka och ett »gott lynne» var de högst prisade egenskaperna. Köparen letade efter män och kvinnor som var friska och starka nog att utföra det fysiskt mycket hårda arbetet ute på fälten. Kvinnliga slavar måste vara friska och starka också av det skälet att de förväntades bli goda »avelsdjur» och bidra till utökning av »slavbesättningen». Naturligtvis fanns det många slavar som inte var så fogliga som köparna kunde önska. Hur slaverna än övervakades framträdde alltid bråkmakare bland dem, sådana som senare rymde eller blev ledare för slavuppror.

Idag besöker välbärgade personer, under omständigheter som erinrar om slavtidens auktioner, moderna auktionshus för att köpa en lämplig ung »avelshonas tjänster». Auktionshuset är advokatkontor där man upprättar kontrakt med surrogatmödrar. Köparna är typiska vita, välutbildade medelklasspar ofta med en gemensam årsinkomst på 100 000 dollar eller mer. Avelshonorna är friska unga kvinnor som är doku-

na att lösa dem eller också får verksamheten helt upphöra i väntan på att vetenskapsmän och tekniker finner en lösning.

Och vore det så att någon viss verksamhet eller något visst arbete alltid bara kunde utföras genom att förgifta människor eller skada dem då utför vi det inte. Så skrev William Morris och han hade rätt.

Men detta vågar inte våra politiker — gröna, ljusblå, mörkblå, röda eller skära — föreslå ty alla vet att för att kunna besluta om sådant då måste vi först avskaffa den privata äganderätten och marknadsekonomien och i dess ställe införa ordentlig planekonomi och planmässig teknisk forskning styrd av våra behov och inte av profiter.

Inte heller de gröna säger detta. De talar inte om planekonomi och planmässig teknologisk utveckling. Denna politiska grönska är marginella lyxfenomen i den industriella världen; sådana för vilka vetenskap, teknik, produktivitet och ekonomisk tillväxt kan vara fula ord.

Gun Kessle

Ledare

De gröna, politiken och miljön

Det behövs stor tillväxt i världsekonomien för att envar skall ha möjlighet till det goda liv vilket tekniken ger möjlighet till. Men miljöfaran är verklig. Vattnen dör och skogen dör och jag tvivlar inte på att vetenskapsmännen har rätt när de nu säger att ozonlagret tunnas ut.

Det är inte konstigt att det går på det här sättet. I den kommun där jag bor har tågen avskaffats av marknadsekonomiska skäl och därför tvingas här tusen personer om dagen att pendla till och från sina arbetsplatser i Stockholm och Södertälje och att spy dödsbringande och försurande avgaser ur sina bilar.

Det skulle inte vara svårt att lösa detta problem. Det har inte med känslor att göra. Det är bara att återinföra de allmänna kommunikationerna. Detsamma gäller alla andra frågor. Gifter i jordbruket, dioxiner eller freoner. Det finns inte något enda miljöproblem som inte våra tekniker och vetenskapsmän skulle kunna bemästra om frågan ställdes som problem att lösa. Antingen har vi redan de tekniska möjligheter-

menterat fruktsamma och i behov av pengar. Köparna är av en eller anledning oför- mogna att själva få barn och så beslutar de, som naturligt är i deras kretsar, att lägga ut lite pengar för att köpa det de önskar. Man uttalar några obligatoriska fraser om att det inte finns någonting underbarare än att hjälpa människor att få barn. Men samtidigt vet alla — köpare, föderskor, advokater — att överenskommelsen i själva verket handlar om pengar. Köparna köper en »avelskvinna» tjänster och blir därmed berättigade att upprepade gånger, ända tills kvinnan blir havande, låta inseminera henne med den manlige köparens sperma. Köparna betalar också kvinnans läkarräkningar och mammakläder och nio månader senare hämtar de så hem den baby hon burit och framfött. Men först, precis som i auktionshusen, skall de omsorgsfullt »utvälja» den bästa »surrogatmodern».

I en artikel nyligen i söndagsnumret av New York Times Magazine (29 mars 1987) målar Ann Taylor Fleming en levande bild av ett besök, en lördagsmorgon, på kontoret hos Noel Keane, en advokat som ombesörjt många surrogatmödra-kontrakt (där ibland det nu ökända kontraktet Whitehead/Stern i fallet Baby M): »Han gjorde affärer som vanligt, vilket betydde att hans komfortabla tvåvåningskontor i Dearborn, Mich. var fullt av blivande surrogatmödrar, ofta med äkta män och spädbarn i släptåg, och av ofruktsamma par som kommit för att granska de kvinnor som kandiderade till surrogatmödraskap. De eleganta paren, som kommit ända från New York och Texas, tilldelades alla ett eget rum genom vilket surrogatmödrarna cirkulerade för att erbjuda sin fruktsamhet och uppvisa det levande, gurglande beviset därför.» De blivande surrogatmödrarna granskas som slavar på en auktionsplats eller som boskap som skall införas med en besättning: deras utseende, ålder, hälsa, familjebakgrund och synbart lynne, allt bedöms. Den moderne auktionsförrättaren (advokaten) och de respektive äkta männen och pojkvänner- na betar sig som kopplare som gör reklam

för sina »varor». »Titta bara på henne, var snäll och titta på henne», sade en man som skröt över hur bra hans flickvän tog sig ut efter sin föregående graviditet. Och han fortsatte med att förklara att de gjorde detta för pengar. En surrogatgraviditet var, menade han, bara »som att vaktia någons bil i 9 månader». Under tiden gick auktionsförrättaren-advokaten omkring från rum till rum och prisade kvaliteterna hos ett särskilt lovande, 24-årigt fynd: »Vad säger ni om henne», frågade han och pressade försätligt paren att inte slösa bort tiden på att fundera om de skulle ta henne eller inte. Hon blev också snabbt såld. . . Den kvinna som det här rörde sig om, en servitris med en årsinkomst på 8 000 dollar och ensamstående mor till två små barn, »snappades upp» av ett utbildat par med en årsinkomst på 100 000 dollar. Den ekonomiska ersättningen för att underkasta sig inseminations-proceduren och nio månaders graviditet med alla dess vedermödror samt att avstå från babyn belöpte sig till 10 000 dollar.

Surrogatmödraskap håller nu på att bli ganska vanligt. Det omfattar både det flagranta sättet att hyra en kvinnas kropp för avelstjänster och köp och säljande av spädbarn. Men när nu allt detta förekommer, varför finns det då inte en mer uttalad opposition mot denna verksamhet? Varför har det rätt så mycken förvirring i fallet Baby M, alltså fallet med surrogatmodern som »bröt mot reglerna» i det att hon beslöt behålla sin baby? Mary Beth Whitehead undertecknade ett kontrakt, inseminerades med en mans spermier, genomlevde en hel graviditet, födslovårkar och förlösning men beslöt då, i det ögonblicket, att inte inkassera sina 10 000 dollar och inte överlämna babyn till köparna (William och Elizabeth Stern). Hon »ändrade sig» inte månader efteråt utan just vid nedkomsten, innan paret Stern ens mottagit barnet. Då hon fruktade att barnet skulle tas ifrån henne med våld flydde hon tillsammans med babyn, sin man och sina två andra barn.

När myndigheterna hann upp henne, tog de mycket riktigt barnet med våld och gav till paret Stern i avvaktan på domstolsutslag. Om detta hade varit ett vanligt adoptions- ärende, som när en havande kvinna beslutar lämna bort sitt barn för adoption efter nedkomsten, då skulle hon inte ha tillåtits underteckna de slugiltiga pappren förrän en viss tid förlupit efter förlossningen. Detta är en bestämmelse i gällande lagstiftning som tillkommit just för att det ibland händer att en kvinna, som planerar att lämna bort sitt barn för adoption, ändrar sig efter förlossningen. Mary Beth Whitehead gavs inte ens denna gångse rätt att ändra sig.

Jovisst, hon hade träffat en överenskom- melse. En dålig sådan. Ett misstag, inte bara med verkningar för henne personligen utan för alla kvinnor. Ingen kvinna borde någonsin kunna bindas vid ett kontrakt som gör henne till avelsdjur åt andra människor, inte ens om hon vid något tillfälle själv uttalar sig villig. Hela överenskom- melsen är orättfärdig, och den är orättfär- dig även om vissa surrogatmödrar tycker att den är bra. Enskilda slavars frivilliga medgivande till sitt eget slaveri bör aldrig användas för att rättfärdiga slaveriet.

Övers. Margareta Zetterström

Kaj Stuart-Beck, värmländsk keramik

av Staffan Glassel

□ Förr och Nu har många trogna medarbetare. En av dem är Kaj Stuart-Beck som bidragit med sina svarta små gubbar bland bokanmålningarna sedan 1976. Han är keramik och presenteras här av Staffan Glassel.

I Arvika bor keramikern Kaj Stuart-Beck, 33 år.

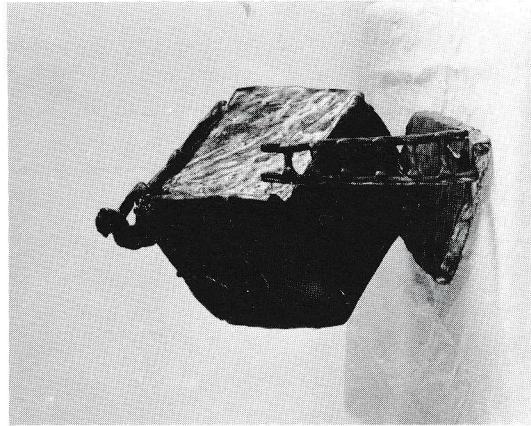
Arvika är en stad med ett levande och självständigt kulturliv bortom i västra Värmland, på gränsen till Norge och tillräckligt långt från Stockholm. Där frodas musik, konst och konsthantverk. Just konsthantverket har mycket gamla traditioner i trakten, inte minst keramik.

Keramikern son

Kaj Stuart-Beck är ett bra exempel på ordspråket att äpplet inte faller långt från trädet. Fadern Rex Stuart-Beck var ingenjör och keramik och flyttade år 1950, 21 år gammal, med sin svenska fru från London till Sverige och Arvika. De slog sig ner i Dalen, en liten by en knapp mil söder om staden. Här växte Kaj upp tillsammans med fyra syskon.

Dalen är en vacker, levande jordbruksbygd. En starkt kuperad dal med en stilla skogstjärn i mitten och gårdar i klungor utefter bygatan. En miljö som tidigt väckte Kajs intresse för djur och natur. Vårbäckens porlande bland fågelsång och blåsippsbackar, sommarkvällarnas dimslöjor över Daltjärn. Djupa skogar med blåbärsmarker och trolska gläntor, skördetid och höstmörker, och vinterns tunga snötäcke med skidbacken som slutar ute på isen.

Växer man upp som son till en keramik är det inte konstigt att man leker med lera. Kaj hjälpte tidigt sin far med att gjuta lerfi-

1. (Svetsare)

gurer och gjorde själv små saker, mest ugglor. När han var i 13-årsåldern kom vid ett tillfälle några personer förbi för att köpa keramik av Rex Stuart-Beck och de köpte även några av sonens ugglor. Det blev en sporre, att bli tagen på allvar och gav inspiration att fortsätta.

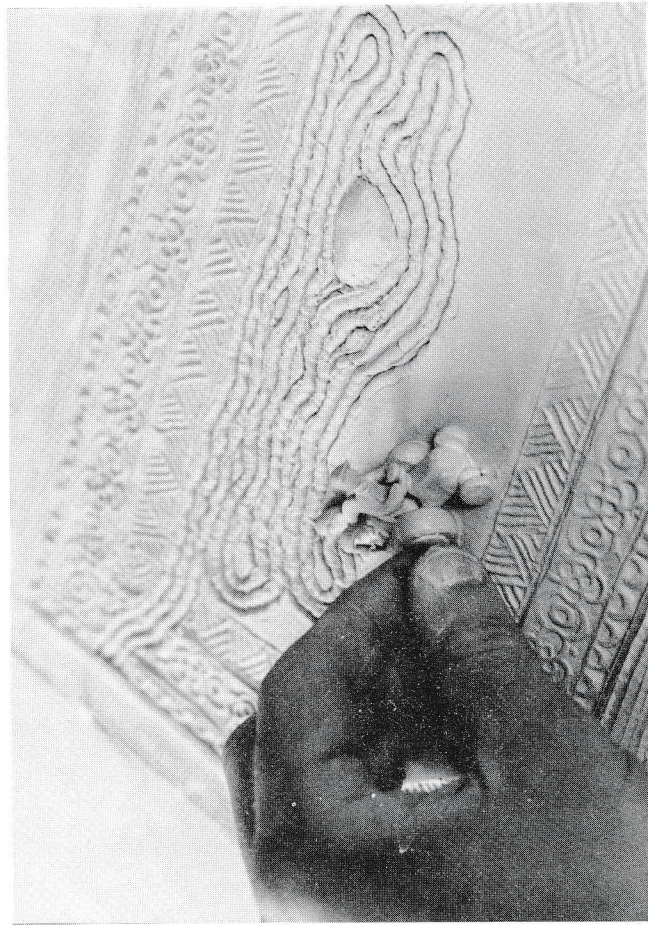
Svetsning och keramik

Men mycket länge var keramik en ren fristysselsättning. Efter gymnasiet flyttade Kaj till Stockholm och började läsa biologi och kemi vid universitetet. Efter avslutade studier återvände han till Arvika för att un-

Kaj Stuart-Beck och en lergök

Här läggs sista handen vid en traktortavla

der ett år skaffa sig erfarenheter av ett industrijobb och samtidigt välja en fortsättning på biologistudierna.

Så blev det dock inte. Rex Stuart-Beck hade flyttat till Kungälv och föräldrahemmet i Dalen skulle säljas. Samtidigt träffade Kaj sin blivande hustru och tillsammans övertog de huset. Istället för ett år som svetsare på Volvo BM stannade han i sju år. De gula orderblocken fylldes under pauserna med skisser, men mycket mer blev det inte tid till.

Fritiden upptogs i stället av ett växande politiskt engagemang, arbete med Oktoberbokhandeln i Arvida, Folket i Bild och så småningom, Svenska Afghanistankommittén.

Det som blev gjort inom keramiken handlade till stor del om ett samarbete med fadern och om att lära av honom. År 1980 köpte Kaj en egen ugn och kunde börja bränna själv.

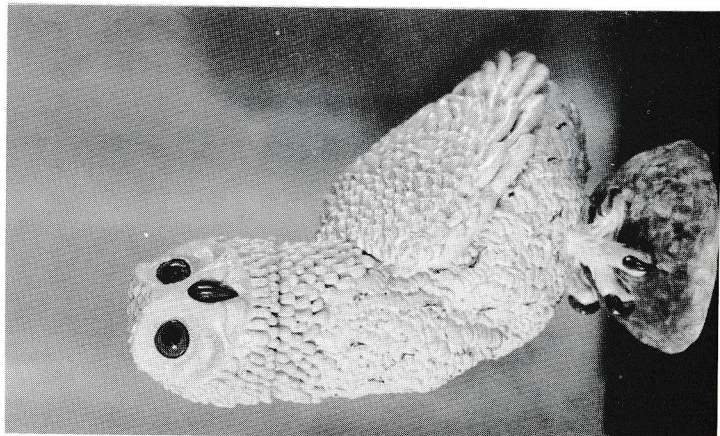
Januari 1984 dog så plötsligt Rex Stuart-Beck. Han hade då just påbörjat en stor berättning av 9 keramiska tavlor som skulle smycka väggarna på några HSB-hus i Kungälv. En tavla var färdig, men de övriga återstod. Kaj fick en förfrågan om han kunde fortsätta arbetet. Han åtog sig detta och slutade samma år på Volvo BM för att inleda yrkesverksamheten som keramiker. Det fanns en tom nisch att fylla efter fadern.

Processen är viktigast

Lera är ett mycket speciellt konstnärligt material. Leran är mjuk och formbar men som kontrast blir den hård som sten efter bränningen. Det är en påtagligt sinnlig upplevelse att knåda och skapa i lera. Med hjälp av engober och glasyrer kan leran sedan få nästan vilka färger som helst.

»Att från en idé och en skiss skapa något nytt är ett mycket lustfyllt arbete», säger Kaj Stuart-Beck. »Då blir resultatet, den färdiga skulpturen, nästan en bisak, ett förenat minne av ett spännande äventyr, bara en stelnad rest efter en mycket lustfylld resa.»

Fjälluggla

Det är lätt att fascineras av lerklumpen och dess uttrycksmöjligheter. Tiden försvinner snabbt i ateljen. »Plötsligt är klockan fyra på natten, fötterna är blårusna och man har inget märkt».

Formspråket

»Jag inspireras mest av djur och natur», berättar Kaj vidare. »Som liten tecknade jag nästan bara djur. Konst och konsthantverk är, tycker jag, ett bejakande och en förundran över själva livet.

Jag väljer gärna motiv från sagovärlden; drakar och änglar, riddare och prinsessor. Eller bara människor, människor i arbete. En bonde som plöjer sin åker eller en svetsare som mitt i fabrikslarmet med oändligt tålmod svetsar samman sina arbetsstycken. Det kan vara mycket vackert. Som det engelska ordspråket säger: Honest labour bears a lovely face.»

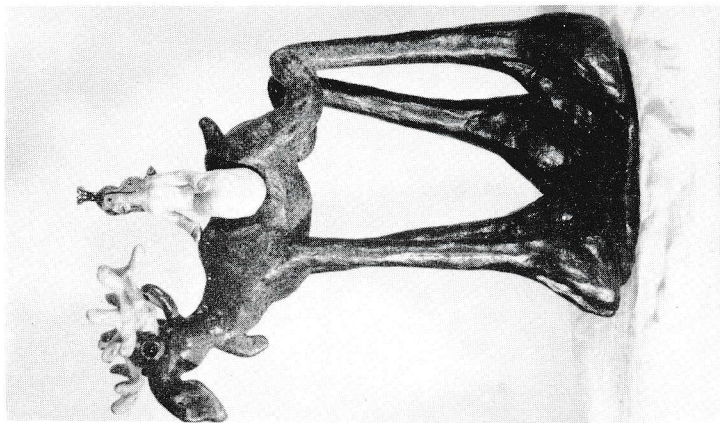
Det keramiska uttrycket är naturligtvis i högsta grad influerat av fadern. Det är ett lekfullt, lätt naivistiskt och sinnligt formspråk. Där finns både skaparglädje och det hantverksskunnande.

Keramiken

Den fria keramiken kompletteras med lertavlor i mosaikform. Lertavlorna kan fungera dels som »platta» tavlor men de kan också användas på ett skulpturalt sätt för att åstadkomma grafiska effekter, som den upplöjda åkern.

Engelsmannen William Morris hävdade att »konst är människans uttryck av glädje i arbetet». Det är vad man känner när man betraktar myllret av figurer samlade i den öppnade stora elektriska brännugnen. Där står en skock resliga älgar, några får med »leader sheep»-medaljonger hängande runt halsarna, små brunröda katter och en måktig klotformad knottrig padda i djupt blått grönt glasyr. Runt ugnen ligger ratad kera-

Älg med prinsessa

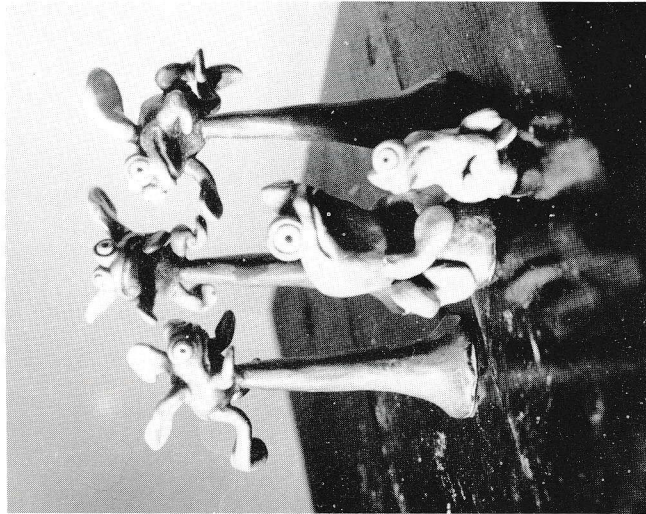

En av tavlorna i Kungälv, 1984

Ålgavla, 1986

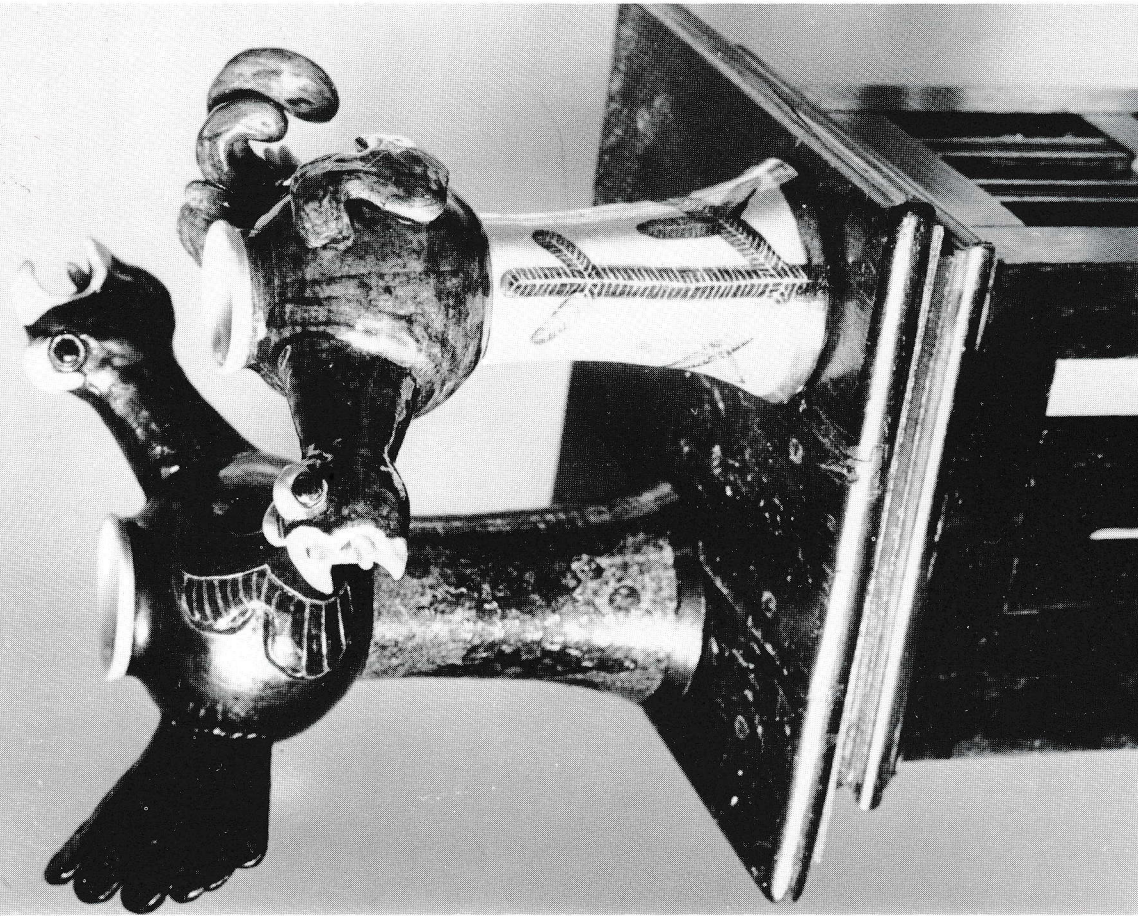

Fem glada grodor

Don Quijote och fären

Fågelvaser

mik; spruckna kandelabrar, söndriga tuppar, en väldig berguv som vält i brännin-
gen och mängder av mosaikbitar med miss-
lyckade glasyrer.

Förr och Nu-illustratör

Vid sidan av keramiken har Kaj Stuart-Beck hela tiden hållit på att teckna. Det är något som Förr och Nu haft stor glädje av. Han är nog den enda som varit bidragsgivare i samtliga Förr och Nu-nummer från nummer 1 1976 (det tredje numret från starten) fram till idag med sina silhuetgubbar bland bokanmålningarna. 47 nummer i följd hittills.

Under åren har det även blivit en del illustrationer på annat håll, i skrifter och broschyrer av olika slag.

Den flygande älgen

Kaj Stuart-Beck arbetar med lera på ett egendomligt sätt. Med faderns formspråk i bagaget gör han kongeniala tolkningar av den värmländska naturen och det värmländska kynet.

Utvecklingen går i den tunga stengodsle-
rans tecken. Formerna har blivit kraftfulla-
re och valet av glasyrer mer sparsmakat. Kaj Stuart-Becks keramik är resultatet av många skisser i blyerts på den vita bordsski-
van och många experiment i brännugnen. Det är en lång och mödosam process för att nå fram till ett gott resultat.

Den stora ugglan har klorna fast förankrade i den värmländska myllan. Den flygande älgen är på väg, och det går att flyga hur långt som helst!

Foto: Staffan Glassel och Kaj Stuart-Beck

Kvinnors ungdom i Tanzania

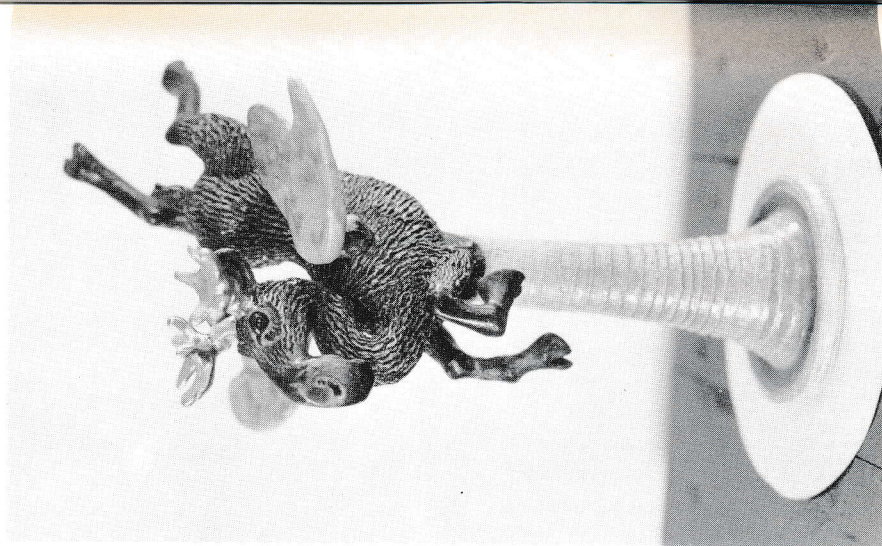
av Einar Schlereth

□ Einar Schlereth, västtysk skriftställare och översättare, utgav 1983 på eget förlag en synnerligen läsvärd bok om Tanzania. Boken heter *Null Uhr — wenn die Sonne aufgeht*. . . och har också utkommit i en andra upplaga (CON-Verlag, Bremen). I ett tidigare nummer av Förr och Nu berättade Schlereth om ett återbesök i Tanzania några år efter bokens tillkomst. I den artikel som här publiceras är det kvinnorna som står i centrum. Artikeln skrevs 1981 i den tanzaniska kuststaden Lindi.

Läser man den store danske författaren Andersen Nexös levnadsminnen får man en djup inblick i hur de fattigare folkskikten levde i Europa för åtta eller hundra år sedan. Och man får, åtminstone fick jag det, en tydlig fingervisning om att »barndomen» i vår speciella mening egentligen inte alls existerat särskilt länge, att den är en uppfinning av de upphöjda, välsituerade borgerliga skikten i samhället. I allmänhet var barn förr i tiden små vuxna som i grunden utträttade samma arbetsuppgifter som de vuxna.

På det viset är det än idag här i Tanzania, i Afrika och i hela den övriga tredje världen. Och detta gäller framför allt flickorna. Hos många folk har länge funnits systemet med olika ålderstrappsteg, ett system som låter ungdomar, pojkar och flickor, successivt ledas in på deras respektive ekonomiska och samhälleliga arbetsområden. Medan många uppgifter för de unga poj-
karna — som t ex att vakta boskap, jaga, göra militärtjänst och dra ut på krigs- och plundringståg — i modern tid försvunnit, antagit andra former eller tidsmässigt begränsats (militärtjänsten), har flickornas uppgifter förblivit desamma: att passa barn, hämta ved, hjälpa till i köket, hämta vatten. Detta kan kanske låta harmilöst. Men den som någon gång sett hur små sex-

Flygande älge

flera kilometer — den vet att detta inte är någon »barnlek».

När modern har ärenden att uträtta, när hon går till marknadsplatsen för att sälja frukt och grönsaker eller till arbetet ute på fälten, då tar hon vanligen det minsta barnet med på ryggen. Det näst minsta bärs av en äldre dotter som hjälper modern i arbetet och de övriga barnen under tio år stannar hemma vaktade av de äldsta barnsköran. Om där finns någon pojke, som är så gammal att han lärt sig räkna till tre, tar han på ett självklart sätt kommandot, alltså medan flickorna får göra själva arbetet.

Även flickorna är dock bra på att kommentera och ofta är de t o m strängare än modern. Och de små skvallrar lika bra som hemma hos oss. För ett par dagar sedan, innan vi flyttade till det hus mitt i Lindis afrikanska kvarter där vi nu bor och ännu bodde kvar i »City-Guesthouse», hade en kvinna från Mwanza bara tagit med sig sitt minsta barn och lämnat sina fyra-, sex- och åttaåriga flickor hemma. Den äldsta förbjöd den mellersta att gå in i boningsrummet. När denna ändå gjorde det böjde storsystemen hennes fingrar bakåt och det blev ett otroligt vrål. När mamma kom hem möttes hon av detta vrål redan ute i förstugan. Hon, som är en lugn kvinna, sade bara: »Låt oss då gå in och höra efter vad som hänt.» Och hon bilade sedan striden utan vidare skrik och bråk. Det var också denna sexåriga flicka som när hon lekte sade till oss: »Du (hon menade Linda) är inte riktigt europeisk. Lite afrikansk, nej, som en indiska. Men du (hon menade mig) är en riktig Mzungu (europé) med ditt blonda hår.»

Hemma i Mwanza måste dessa flickor dagligen gå omkring på gatorna och sälja stekta hönsstycken och kokta ägg. Den driftiga modern litade mer på sig själv än på sin make, vilken är tjänsteman, långsam och gärna tar sig en sup. Hemma hade hon tusen hönor. Hon hade heller inte varit här mer än två dagar förrän hon började företa sig saker. Hon hyrde ett rum, köpte stora kastruller, bananer och hirs för att nästföljande dag påbörja framställning av pombe

(inhemskt öl). Hennes bekymmer var bara att det här, till skillnad från i Mwanza, finns så många muslimer som inte alls dricker eller bara dricker lite grand. Själva är hon troende kristen. Om möjligt ännu mer troende är hon i förhållande till de vita. Dem dyrkar hon som avgudar. De vet allt, kan allt och är över huvud taget de bästa människorna. Hon är uppfostrad på en missionskola och har där också blivit ittradt ett avgrundsjupt förakt för islam. Någon tining som man aldrig stöter på i omvänd riktning.

När flickorna, som i detta fall, arbetar i familjens regi måste de naturligtvis redovisa hela sin förtjänst hemma. Men i de flesta fall har en familj inte ens tillräckligt mycket kapital för att påbörja gatuhandel. Då säljer barnen, huvudsakligen pojkar, för »rikas» räkning och får 10% av omsättning. För många familjer, särskilt sådana där kvinnorna är ensamstående, vilket är mycket vanligt, är gatuhandel den enda inkomstkällan och därför livsviktig. Denna gatu försäljning och plikterna i hemmet är orsaken till varför hälften av alla barn, därav övervägande flickor, inte går i skolan eller bara går där kortare tid. Visserligen fastslogs i fjol allmän skolplikt, dvs i teorin skapades möjlighet vad gäller klassrum, lärare och läromedel för att alla barn skall kunna genomgå sjuårig grundskola. Men detta är ännu så länge bara någonting som står på pappret. I Bunduki, i Ulugurubergen, var t ex den sjuåriga grundskolan totalt överfull fastän långtifrån alla barn i trakten gick i skolan. Där måste man »köra tvåskift» med ett alldeles för litet antal lärare, av vilka bara två, den kvinnliga rektorn inräknad, hade full lärarutbildning och de övriga fyra var hjälplärare. Mamma Luziana klagade också över att hennes barn efter fem år i skolan ännu inte ens kunde skriva sitt namn eller läsa en tidningstext. Skolan i Vinile var bättre men hade ändå bara fyra små rum och fyra klasser. Padre Laamers, en av de vita själaskörlarna, berättade för oss att i fjol hade inte en enda av de sjuttio elever som slutade skolan i Buduki klarat

inträdesprovet till vidare utbildning.

Det återstår nu att se hur den allmänna skolplikten kommer att inverka på flickornas och kvinnornas bildningsnivå och därmed också på deras chanser att få arbete.

Visserligen kommer inte heller bättre utbildning nödvändigtvis att förbättra kvinnornas arbetsmöjligheter. Detta visar exemplet från textilfabriken i Urafiki som också nämns av Bryceon/Mbilinyi i deras undersökning. Där har företagsledningen, för att slippa bli anklagad för diskriminering, helt enkelt höjt den erforderliga bildningsnivån: även icke yrkesutbildade arbetare måste uppvisa intyg på sju (mot tidigare fyra) års avslutad folkskola. Och i en handvändning stängdes därmed portarna för 4/5 av alla kvinnor. Skulle kvinnornas bildningsnivå mot förmodan stiga ytterligare kommer man snart att kräva studentexamen.

Medan folkskolorna redan sedan länge varit förstatligade är man vad gäller den högre undervisningen ännu ganska långt från detta mål. Nästan hälften av alla läroverks elever/gymnasister går i privata skolor där årsavgifterna på 1600TSh är mycket saftigt tilltagna. De statliga skolorna är avgiftsfria och de som går där är utvalda bland de bästa eleverna från folkskolans avgångsklasser. I privatskolorna där emot spelar elevernas prestationer ingen roll; där är det bara föräldrarnas betalningsförmåga som räknas. Dessutom finns det sko-

lor som exempelvis underhålls av föräldrareföreningen eller av ett distrikt. Intagningen följer där samma normer som vid de statliga skolorna men eleverna måste betala vissa avgifter.

Så hade t ex Karagwe-distriktet i västra Tanzania inrättat en skola, ett internat, där de flesta eleverna var långväga ifrån. Kostnaden var 1000 TSh om året. Med rådande fördomar om flickor följer av sig självt att endast ett fåtal föräldrar investerar en sådan summa i sina döttrar. Flickornas andel av de 280 eleverna belöpte sig också bara till 25%. Fastän goda betyg utgör underlag för intagningen går det också, liksom på alla statliga skolor, att komma in utan betyg, dvs genom kontakter. Vid denna skola var andelen elever som smitit in »bakvägen» mycket hög (50%); till lärarnas sorg då dessa elever kraftigt pressade ned den allmänna nivån. »Men det är en känslig fråga som man inte alls får föra på tal», sade till mig en svensk lärare som hade undervisat där i två år. »Dessutom har det på denna skola, sedan den grundades för tre år sedan, inte gjorts någonting för att få fram allsidigt utbildade kadrer för byarna, vilket ju är det egentliga och lovvärda målet. Jag hade också föreslagit att skolan detta år bara skulle ta in flickor, eftersom bara pojkar hade tagits in de båda första åren. Det skulle ha varit i överensstämmelse med den officiella regeringspolitiken och det hade dessutom besparat skolan nybygget av en sov-

Utbildningsstandard med avseende på kön

Utbildning	Män %	Kvinnor %	Totalt %	% av alla kvinnor
Ingen (24 år)	23,6	52,5	37,4	67,1
Folkskola 1-4	21,7	17,1	9,5	2,0
Folkskola 5-8	35,9	22,1	29,3	36,1
Högre undervisning 1-4	16,5	7,6	12,2	25,0
Högre undervisning 5-6	1,2	0,4	0,8	25,0
Universitet	1,2	0,1	0,7	19,5
TOTALT	100	100	100	47,8

(Källa: Deborah Bryceon/Marjorie Mbilinyi, *The Changing Role of Tanzanian Women in Production*, Dar-es-Salaam 1978)

sal. Men förslaget sköts genast åt sidan såsom varande fullkomligt omöjligt.»

När vi talade med några av flickorna på detta internat fick vi intrycket att man försummade dem och inte ställde några riktiga krav på dem. Trots att de var mellan fjorton och sjutton år verkade de mycket barnliga. Därför var också »avhopparkvoten» bland dem mycket hög.

När vi frågade unga flickor efter orsakerna till varför de hellre stannade hemma än gick till skolan, då fick vi antingen till svar: Där får man så mycket stryk! eller: Jag blev sjuk. — Sjuk? — Ja, de hade varje gång gått i skolan fått huvudvärk, illamående, kräkningar eller feber. Och detta trots att de enligt egen uppgift gärna gick i skolan. Frågar man ännu mer ingående kommer de vanligen åter tillbaka till frågan om frygel. Det är naturligtvis outhärdligt för fullt utvecklade trettonåriga flickor, som ännu bara för några år sedan brukade gifta sig vid denna ålder.

På högre stadier, där frygel inte förekommer genomgående (i det enskilda fallet beror det på rektorn och lärarna), finns det också andra skäl till varför framför allt flickor hoppar av i förtid. Äktenskap (lagligt från femton års ålder) och graviditet, vilket inte alltid kan undvikas ens på internatskolorna där flickorna måste leva i klosterlik avskildhet och bara får gå till staden och handla en gång i månaden, på förmiddagen, iklädda skoluniform. Och graviditet leder ovillkorligen till att flickorna utestängs från skolan. Om de skyldiga och de bakomliggande omständigheterna låter jag här en anonym tanzanisk kvinna berätta:

»Men så finns där 'sugar-daddies' som har en massa pengar att spendera. Det är män som springer ute med kontors- och skolflickor. Följaktligen måste vi, när vi talar om havandeskap bland skolflickor, ställa oss frågan: Vilka män, ur vilka sociala skikt, är skyldiga därtill?

En bonde eller arbetare, som förtjänar mellan 400 och 700TSh i månaden har inte möjlighet att inhandla plåtskor till ett värde av 300TSh eller importerade parfym, för att nu inte tala om en bil i vilken han kan köra med flickvännen till ett diskotek. Det är bara de 'stora' männen med sina pengar, med sina privata bilar eller tjänstebilar, som kan det. Man måste vara en betydande man för att kunna resa utomlands på konferenser, seminarier etc och sedan ha med sig 'presenter' därifrån till sina flickvännor.

Det är självklart att skolflickor som springer ute med 'stora' män inte gör det av kärlek utan för de materiella fördelarnas skull. Det visar redan namnet 'sugar-daddies'. Å andra sidan, och det är den viktigaste punkten, finns det en social grupp som är i den situationen att de kan skaffa sig sådana fördelar och som samtidigt skapar ett sådant konsumtionsmönster.

Dessa män, som har en livsstil vars båda huvudpelare heter sprit och kvinnor, är de män som besitter universalvaran pengar och som därmed kan köpa sig tillfredsställelse av sina lustar. I ett varusamhälle antar

allt varukaraktär, allt åsätts prislapp och pengarna (den härskande varan) behärskar inte bara mannens kropp utan också hans själ och hans moral. Sexuell förlustelse utgör därvidlag inget undantag. Också sådan kan köpas och säljas som vilken annan vara som helst.» (Utdrag ur Daily News 11/12 1976)

Den företeelse, som kritiserats i detta uttalande och som för övrigt också brännmärks i ett teaterstycke av Penina Muhandu, var tidigare bara begränsad till huvudstaden men har under senare tid brett ut sig över hela landet.

Vid tretton års ålder blir flickorna initierade, dvs förklarade för giftasmogna, fastän giftasåldern i lagen är fastställd till femton och i regel också respekteras. I Bunduki fick vi tillfälle att vara med när lugurufolket, som tillämpar moderrätt, firade en sådan initiationsfest.

Flickan Maria hölls i fyra veckor — under jullovet — »inspärрад» hos en morbror

i ett rum som hon bara fick lämna vid tvingande behov. Hon fick regelbundet besök av sina väninnor. Det var bara män som hon under inga omständigheter fick se. Lördagen den 13 december 1980 var det så dags. Redan strax efter klockan sex på morgonen tågade ungefär femton kvinnor sjungande och slående på trumma ut från Bunduki för att gå den branta stigen upp till Vinile. Mwali, jungfrun, var ännu inte med. Festen till hennes åra börjar utan henne.

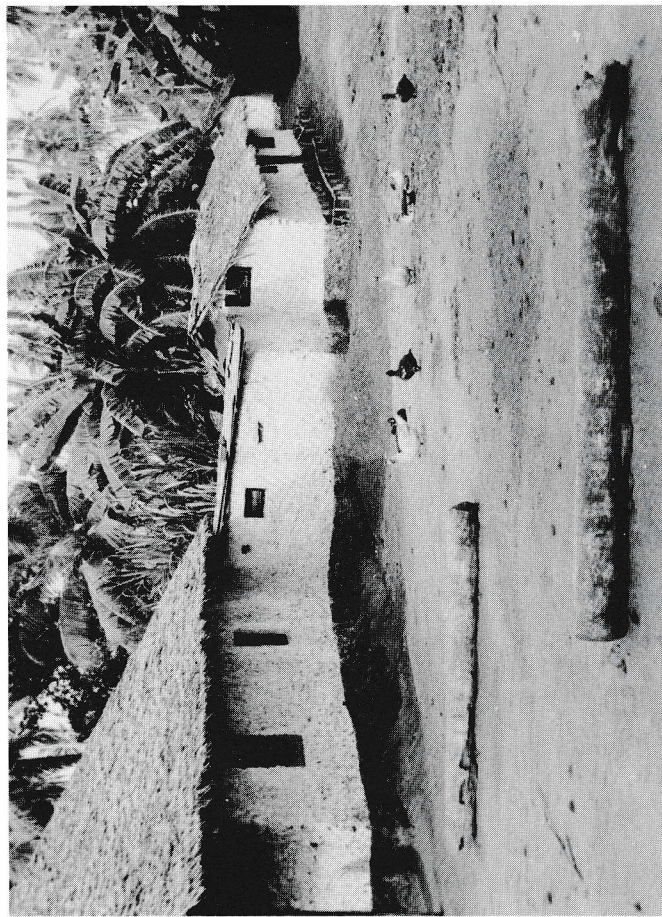
Efter frukosten vid åttatiden gav vi oss i väg, barfota. Det hade regnat och var fruk-

tansvärt halt och då är skor praktiskt taget oanvändbara. Hur bondkvinnorna, som här genomgående är smala och av närmast späd kroppsbyggnad, kan gå i timmar på dessa stigar med tung last på huvudet förblev en gåta för oss. Det går inte att förklara detta bara med hänvisning till deras vanor. När vi uppe på höjden kom ut ur regnskogen skallade redan på långt håll trum-

slag emot oss, från bergssluttningen mitt emot. Vi klättrade ner i dalen, krängade oss åter upp på andra sidan och anlände badande i svett. Många människor hade redan samlats och musikerna gjorde just sin första paus och tog en rejäl klunk pombes. Vi hälsades hjärtligt välkomna av Marias föräldrar och ombads stiga in i huset. Linda överlämnade ett litet paket med kaffe (vilket är något som en bonde här mitt i kaffedistriktet, där man odlar världens finaste kaffesorter, inte har råd att köpa) och en liten ring åt Maria. En present tas här emot närmast i förbigående och läggs ge-

Musikerna — i vardagslag bönder och hantverkare — tar åter plats och vi går ut. På ena sidan satt fyra trumslagare och mitt emot stod fem dansare som band bjällror om vristerna, lodrätt stående bastvippor om överarmarna och som i händerna höll skallror. Över sina vanliga kläder satte de en kanga, den färggranna bomullsduken som annars bara kvinnor bär, och däröver en liten bastkjol. Därefter gav en gammal man med sitt korta svarta horn tecken till att det hela kunde börja.

Trummorna drog i gång, dansarna stam-

nast åt sidan. Man tittar på den först när besöket är över. Boningshuset var byggt av lera, ganska stabilt, och täckt med en speciell grässort. Sköter man ett sådant tak ordentligt är det vattentätt även vid skyfall. Huset stod på en plattform som skottats fram ur berget. Ett mindre hus mitt emot tjänade som kök och där tillagade de äldre kvinnorna mat åt gästerna över flera eldar.

skallror i takt. Genast började flickor, kvinnor, män och barn att dansa, var och en för sig. Även Marias mor, en sirlig kvinna med egenartat ansikte. Det minsta barnet klamrade sig förtvivlat fast vid hennes bröst och sög med vitt uppspärrade ögon. Solen bröt fram mellan regnmolnen, stämningen var mycket avspänd och glad och även vi dansade slutligen med.

En bit längre ned, i grannkvinnans hus, fanns det en andra ngoma, eftersom alla inte fick plats där uppe. Här fanns det tre trumslagare, en mässingslagare, två män med xylofoner och åtskilliga skallror. Båda musikergrupperna höll en bricka i beredskap på vilken varje nyanländ gäst ombads lägga ett par mynt. Detta utgjorde deras förtjänst, förutom att de fick fri mat och dryck.

Flickans föräldrar hade ordnat med pombes och maten bestod av ugali (tjock majsgröt) och bönor. För mindre förfriskningar, som kokt svinkött, mango, små majsbullar och cigarretter sörjde några ambulande försäljare som påpassligt hade infunnit sig på festen. Vi tyckte först att det var komiskt men egentligen är det ju självklart så att anskaffning av dessa ting skulle ha varit en total finansiell omöjlighet för familjen.

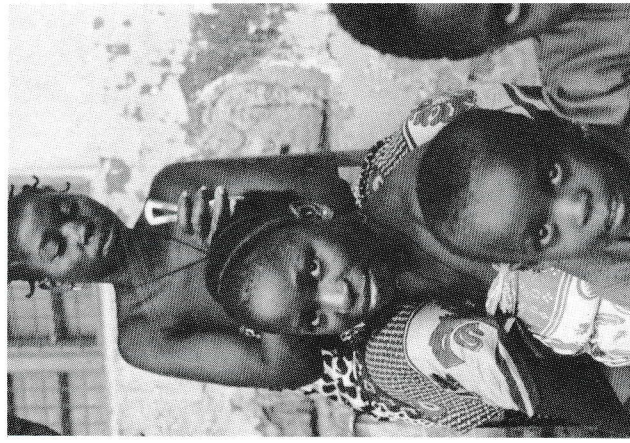
Efter två timmar gick vi vidare. Dottern skulle klockan 14 hämtas av några män och bäras på axlarna upp för hela berget.

Meningen med denna fest är att i klausurens avskildhet förbereda flickorna för deras senare liv som kvinna och mor — ett slags »upplysning» som ombesörjs av äldre kvinnor. Tidigare skall klausuren ha varat mycket längre tid, ända upp till ett år, och flickorna var då tjocka och runda när de trädde ut. Denna traditionella fest sågs och ses inte alls med gillande av kyrkan men den skyddas idag, liksom alla traditioner, av staten. Tidigare, när kyrkan ännu hade makt, var denna fest förbjuden men folk firade den ändå i hemlighet.

Först idag har initiationsfesten snabbt börjat försvinna. Många människor, framför allt stadsbor, firar den längre eller korta hålls instängda över ett veckoslut.

Det vore säkert fel att bara utan vidare sörja upplösningen av alla dessa riter och traditioner med deras djupa rötter i religionerna. Å andra sidan måste man inse att de alla i sitt sammanhang fyllde en viktig samhällelig funktion. Pedro, en gammal man, uttryckte detta mycket träffande när han

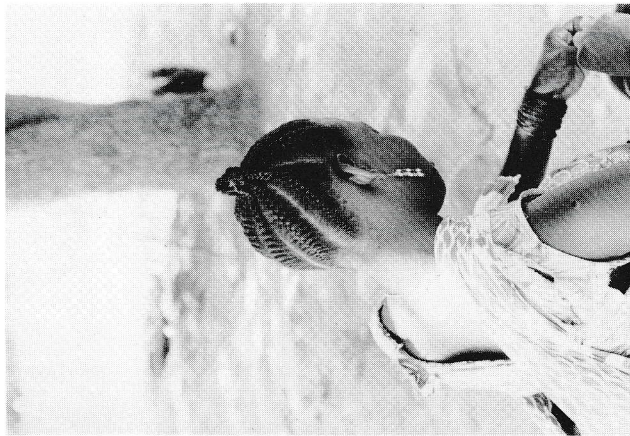
sade: »Många släpper nu för tiden ut flickorna i livet på samma sätt som de släpper korna på bete.» Varmed han menade att dessa fester hade en »civiliserande» effekt.

Flickorna lärde sig historia, berättelser, uppförande, nyttiga saker för det dagliga livet. Om ingenting träder i stället då händer det som man idag tydligt kan iakta hos tanzanisk ungdom: förråande och ohövlighet (ett fruktansvärt brott bland afrikaner) blir allt vanligare liksom en allmän livsduglighet, framför allt hos manlig ungdom, som fulla av förhoppningar och drömmar om »an easy way of life» flyttar in till städerna och där snabbt kriminaliseras.

Omskärrelse av flickorna, ofta en del av initiationen strax före eller efter deras första menstruation, är fortfarande vanligt för rekommande, t o m i städerna, vilket en kvinnlig lakare på stadssjukhuset i Tanga bekräftade för oss. Fastän denna praxis officiellt fördöms av parti och regering anser några folk, t ex pare i norra Tanzania, zaramo i Dar-es-Salaam, massajerna och indierna, att detta ingrepp är en nödvändig

förutsättning för uppnående av mognad. Dessutom tror man sig därigenom kunna tygla kvinnornas sexuella behov. När Tanzanias medicinska förening

(MAT) hade sin vetenskapliga årskonferens belade doktor Rwiza med konkreta exempel på skadliga följderna av denna vana och betonade: »En undersökning har visat att majoriteten av befolkningen, med ett högre procenttal för kvinnorna, inte förordar kvinnlig omskärelse. Denna praxis dikteras av män!» Och han uppmanade det för folkets välfärd ansvariga ministeriet att göra den kvinnliga omskärelsen till ämne för diskussion i skolorna för att därigenom få slut på företeelsen i fråga.

Vi fann dock inte någonstans i Tanzania, vare sig i ord eller bild, några tecken på att någonting verkligen blir gjort i detta avseende. Van Pelt skriver i sin bok *Bantu Customs* att man i biskopsdömet Ndanda (som än idag drivs av tyska benediktinermunkar; alla människor här i Lindi beskriver det som ett slags paradys där allt finns att få) försökte modernisera initiationsriterierna och ge dem en kristen prägel. Detta experiment betraktas dock idag som misslyckat.

Övers. Margareta Zetterström

Ordförklaring:

Luguru: bantustam i östra Tanzania vilken tillämpar moderrätt (Mutterrecht), d v s räknar släktskap på modernet

Ngoma: en grupp av musiker som spelar till dans; även beteckning för själva festen och dansen

TSh: Tanzanias valuta heter tanzaniska shilling, förkortat TSh eller / =. I sin bok *Null Uhr* — *wenn die Sonne aufgeht*... berättar Schlereth att han 1978 för 1 DM erhöill $3,78/ =$, i augusti 1979 $4,47/ =$, i mars 1980 $4,80/ =$ och i början av 1981 åter $3,78/ =$. Fluktuationerna avspeglade dollarns ställning.

Rabelais eller motståndets peristaltik

av Lars Andrée

□ Lars Andrée skriver om Rabelais med utgångspunkt från den ryske litteraturforskaren Michail Bachtins bok, *Rabelais och skratrets historia*. »Bachtin visar att vid en tid, när man vanligen strävade efter att normalisera språket och försökte skapa en nationell standardprosa vid sidan av latinet, så framträdde Rabelais med ett explosivt språk som öppnade alla gränser och kastade berättelserna in i en grotesk fest.»

Det finns ett högt och bullrande skrat, ett genomgripande skrat, som inte alla förmår frambringa. Barn gör det spontant, och flertalet vuxna kan provoceras till det. Men många rynkar på näsan, som om de kände lukten av något ruttet.

Freud skulle med prydligt skägg och allvar betrakta skratet i termer av extrem analfixering och regradering till preoidipala faser, och jag tror att Sartre, åtminstone i första analysen, sin vana trogen skulle se det som en seriell företeelse, en mekanisk kortslutning av vårt fria intellekt och därför konserverande och förkastligt.

Maria Bergom-Larsson hade inte skratat så före den 17 februari 1974 och eventuellt har hon därefter helt slutat skratta. Eva Adolfsson kunde som förstföderska i slutet av 70-talet inte uppleva kroppens grädjeriska berusning. För henne var tillvaron avskildhet, avsnörning, samlad och slät separation.

Hon sa helt enkelt: Nej!

Den ryske litteraturforskaren Michail Bachtins *RABELAIS OCH SKRATETS HISTORIA*, Francis Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen (Anthropos 1986) är en furiöst uppsluppen avhandling.

Med manisk iver har Bachtin närläst Rabelais och noga noterat sina skrat. Dessa har han sedan ägnat år åt att härleda. Och han har funnit att Rabelais befinner sig i centrum av den folkliga kulturen, vilken alltid, under alla sina utvecklingsetapper, stått i motsättning till de härskande klassernas officiella kultur.

Bachtins bok är en guldgruva för alla Rabelaisvänner. I detalj och genom långa sväpande sammanfattningar redogör han för bakgrunden till böckerna om Gargantua, Pantagruel, Panurge och den heliga flaskans orakel. Michail Bachtin skrev sin doktorsavhandling för Gorkij-Institutet i Moskva på 30-talet utan att vara inskriven som student. Han unyttjade den rättighet man hade att presentera ett arbete för doktorsgraden utan att formellt genomgå de grundläggande studierna.*

Den sjunde januari 1929 hade man på lösa grunder arresterat Bachtin och han blev förvisad. Några månader senare publicerades hans bok om Dostojevskij och den fick positivt bemötande vilket torde ha mildrat domen.

1934 upphörde exilen men vid den tiden var det svårt eller omöjligt för honom att återvända till Moskva eller ens Leningrad.

Människor med ett politiskt register var inte tillåtna bo närmare än 100 kilometer från Moskva. Bachtin skrev sin studie över Rabelais och skrattets historia i Savelovo, en liten järnvägsknut fyra och en halv timmes resa från Moskva. Den 13 februari 1938 tvingades han amputera sitt högra ben.

Denna i sig märkliga bakgrund till avhandlingen blir ändå mer uppseendeväckande när man betänker att Bachtin i en avsidig krok på landsorten kunde få tillgång till hela den referenslitteratur som krävdes för arbetet. Ibland är det så att den viktigaste litteraturen skapas utanför centrum. Kanske var Bachtins påtvingade exil den nödvändiga förutsättningen för boken om

Svaret blev: Nej.

Dessa studenter fick senare veta att Bachtin levde och de tog kontakt med honom. De närmaste åren kompletterade Bachtin boken, som 1965 publicerades. Bachtin var då 70 år gammal. Den 7 mars 1975 dog Bachtin i Moskva.

*

Rabelais och Bachtin framträder genom sina texter som konträrt motsatta människotyper.

Rabelais är burlesk, grotesk och subversiv. Han pendlar mellan att vara god som gud eller ond som Lucifer. Han är samtidigt skrattretande och ett skrämmande mysterium.

Rabelais. Dess framtida öde blev också kuriöst.

När han 1940 skulle försvara sin avhandling kom kriget emellan. Sju år senare ägde disputationen rum men först i juni 1952 blev avhandlingen godkänd.

1960 fann några unga studenter manuskrivet i Gorkijinstitutets arkiv och eftersom man trodde Bachtin var död skrev man till institutets ledning och bad att få det publicerat.

Till en början finns mellan Rabelais och Bachtin ingen annan affinitet än deras språksyn. Rabelais gestaltar sin uppfattning och Bachtin beskriver sin genom att utförligt visa oss paradoxerna i den metod Rabelais använder.

Rabelais är mer påtaglig — sinnlig. För honom är det kroppens behov som utgör hela ursprunget till språket och alla konstarter. Hungern föder på samma sätt såväl konsten som resandet. Läsningen liknas genom gående vid drickandet. Åtandet ger upphov till törsten och när man dricker vaknar begäret.

Bachtin visar att vid en tid, när man verkligen strävade efter att normalisera språket och försökte skapa en nationell standardprosa vid sidan av latinet, så framträdde Rabelais med ett explosivt språk som öppnade alla gränser och kastade berättelserna in i en grotesk fest.

I karnevalen frodas djupt orginella språk med ständiga växlingar mellan högt och lågt, mellan fram och bak, och de mest olikartade former av parodier och travestier, nedsättande profaneringar, farsartade kröningar och detroniseringar om vartannat. Det är språket från gator och torg som via Rabelais för första gången på allvar sköljer in i litteraturen. Den folkliga kulturen växer ute i folkvrimlet i det publika samhället, inte i studerkammaren. De vackra invektiven lever och frodas. I en intressant not preciserar Bachtin sin tanke. Han skriver att de publicerade språkfärena vanligtvis spelar en stor roll under ungdomsperioden i en författares utveckling. Det är under det korta initialskedet av ett författarskap som hela den skapande originaliteten utvecklas.

Denna fas innebär alltid en viss raserings av den förhärskande världsbilden.

Bachtin menar att skillnaden mellan vår tid och Rabelais' bl a är att då fanns en bredare, folkligare bas för detta språk i marknadsplatsens offentlighet. Numera finns detta språk »endast i lägre former av nonsenskomik» hämtad från det lilla privatlivet eller från familjen.

*

Det var i november 1532, lagom till en av de stora marknaderna i Lyon, som berättelsen om *Pantagruel, de törstigas konung* utkom utan annan författarangivelse än pseudonymen Alcofrybas Nasier. Året därpå publicerades inte mindre än sex nya upplagor av *Pantagruel*: en i Paris, en i Poitiers, två utan tryckort angiven, ännu en i Paris, ännu en i Lyon.

Den 23 oktober 1533 för dömdes *Pantagruel* av den katolska kyrkans högsäte i Sorbonne. Man anser att detta det första fördomandet av Rabelais författarskap nära anslöt sig till ett brev från Calvin i samma månad. Sorbonne ville förbjuda dessa obscena böcker. Senare skulle Sorbonne förbjuda alla böcker i Rabelais-sviten. Men Sorbonne var inte allsmäktigt och kontrollen över Lyon kunde aldrig bli riktigt fullständig. I Paris fanns makten medan Lyon intog rangen av intellektuellt ledande stad. Där fanns vid den här tiden 49 tryckerier. (20 franska, 22 tyska, 5 italienska, 1 belgiskt och 1 spanskt).

Böckernas värld (boklädor, tryckerier, förläggare) befinner sig i skärningspunkten mellan den intellektuella världen och affärsvärlden. Det är via marknaden som publiken nås.

Rabelais lierade sig med den litterära världen i Lyon där hans medicinska ryktbarhet och filologiska skarpsinne snabbt gav honom en officiell plats. Det faktum att en person på en och samma gång var en lärare vetenskapsman och en populär, karnevals författare för marknaden var ett för epoken såväl typiskt som karaktäristiskt fenomen. Och eftersom tryckerierna ville tjä-

na pengar så kunde Rabelais finna ett kryphål vid sidan av censuren ut mot offentligheten, och omedelbart vidgades gluggen.

Medan processen pågick och boken om Pantagruel togs i beslag skrev Rabelais en bok om *Den store Gargantuas förskräckliga leverna* och förberedde den för publicering på marknadsdagarna efter den tredje november 1534. Rabelais renodlar sin kritik. För Gargantua är det stora brottet i Sorbonne att förföljelsen och tortyren av oskyldiga inte sker bara av religiös övertygelse utan av personlig vinningslystnad. Gargantua är den roman som mest påtagligt hämtat sitt stoff från Rabelais egen hemtrakt. Ortnamnen som han använder i romanen fanns vid den tiden på kartorna och Rabelais kände platserna sedan barndomen. Realismen är av avgörande betydelse och läsarna kände direkt igen sig i romanerna.

Gargantua är far till Pantagruel och berättelsen är formulerad som en inledning till den efterföljande historien om Pantagruel. I själva verket syns det som om Gargantua upprepar Pantagruels liv med den enda skillnaden att Gargantua lämnar råd till sin son. Far och son är som tvillingar.

1548 utkom ytterligare en volym, där attackerna mot påvedömet och klostren blev än mer bitiska. Rom var vid den här tiden huvudstad i den kristna världen, det centrum i världen som såg till sig förmögenheter från alla folks trohet. Samhället dränerades mer och mer genom en skatteindrivning utan skrupler.

Katolikerna anklagade Rabelais för reformism eller hädelse och reformatorerna anklagade honom för ateism. Båda fördömde honom. Calvin liknade honom senare vid en hund. Jesuiterna avskydde Rabelais.

Men Rabelais subversiva verksamhet är mindre religiös än politisk och social.

I Sorbonne odlades ett religiöst, ogenomskinligt språk som terroriserade jurikiken, politiken och hela samhället. Samtidigt konstruerade poeterna kring Pleiaden en hierarki av de litterära genreerna, och de

böcker som gav upphov till skrätt placerades mycket lågt. Detta blev också det första litterära fördömandet av Rabelais.

Det finns en förunderlig kraft i Rabelais romaner. I tredje boken lugnas Panurge av broder Johan när det gäller hans fruktan för att bli munk genom att munken räknar upp trehundra epitet som karakteriserar det manliga könsorganet, först i 150 goda tillstånd och sedan i 150 mindre goda tillstånd. (III:148 ff)

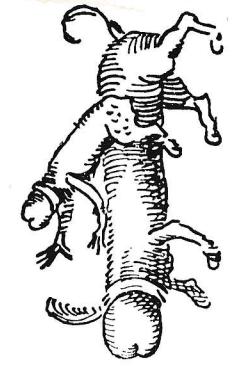
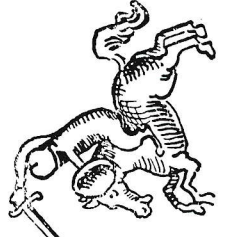
I slutet av fjärde boken brister Panurge ut i fjorton synonymer för ekstremiteter, från det simpla lilla ordet skit till det mer anspråksfulla ordet uttömningar. Slutligen förklaras att träcken är saffran från Irland, d v s något särdeles värdefullt och angående. (IV:290)

Eller tag den mycket berömda episod där Gargantua på skämt dränker de nyfikna parisarna i urin. »Småleende lösgjorde han genast sin präktiga byxpung, drog fram sin lem ut i fria luften och riktade strålen emot dem så kraftigt att han dränkte tvåhundra sextiotusenfyrahundraaderton av dem, kvinnor och barn icke medräknade.» (I:81)

I Rabelais böcker är det inte gytja man stänker ned varandra med utan ekstremiteter och urin. Bachtin menar att detta är ett uttryck för att Rabelais bok-tavligen skriver det som i mildrad och modernare form finns kvar i metaforen att smutskasta någon, och att det i alla språk förmodligen finns uttryck som »jag skiter i dig» och liknande. Kroppen ligger till grund för våra allra vanligaste svordomar och Rabelais behandlar dem hela tiden ordrikt, bokstavligt.

En för franska förhållanden ovanligt skarpsynt teoretiker Canteloup Jambon har i en liten, fiktiv essä *Passages sur le ventre* (Resor genom magen, 1968) frilagt och trängt djupt in i vissa avgörande strukturer i det medeltida tänkandet. Han påvisar med skärpa och tydlighet skitens frigörande funktion i det folkliga tänkandet. Med honom skulle vi kunna säga att förtrycket följer med träckens förträngning.

Nu befinner jag mig längst ned på botten i den här lilla essän om Bachtin och Rabelais. Jag kryper runt ett varv på den här nivån och skall försöka tvinga mig upp igen. Utgångspunkten blir en annan.

Vid två tillfällen har Bachtins Rabelaisstudier förberetts av att han publicerat texter om Dostojevskij. Första gången han offentliggjorde essän om Dostojevskij var i samband med att han förvisades och andra gången blev det så att samma studie drog fram Rabelaisboken. Båda gångerna verkar det ha varit lättare för honom att publicera den långa resumén av Dostojevskijs stil än att vinna gehör för sin analys av karnevalen i Rabelais verk. Detta är kanske lite märkligt med tanke på att boken om Rabelais framstår som det mest genomgripande och nyskapande arbetet.

I Dostojevskijboken har Bachtin med sitt absoluta språkgehor funnit ett stilgrepp som han genomgående analyserar. Han beskriver det som gestaltningens dialogicitet hos Dostojevskij. Han visar att även monologen formuleras som en dialog med verkligheten eller enbart tänkta åhörare. På det sättet föreställer sig Bachtin att Dostojevskij ska

pat »autentiska» röster i sitt verk och att han ingenstans framträder som en monolitisk författare med anspråk på att föreskriva romanpersonernas tankar.

För att tillfälligt upprätthålla denna tanke tvingas Bachtin till åtminstone tre ovanliga slutsatser:

1. Dostojevskij formulerar ingenstans i sina romaner sin egen ståndpunkt. Som författare lägger han aldrig något eget material eller egna värderingar till romanpersonernas tankar.

2. Dostojevskijs dialoger står inte i ett dialektiskt förhållande till varandra. Ur deras samtal kan ingen syntes som är föreskriven av författaren formuleras.

3. Personerna i Dostojevskijs romaner utvecklas inte. Dostojevskijs berättarteknik når som högst när den bevarar romanpersonernas autonomi.

Dessa tre punkter är i sig själva motsägelsefulla och blir i ljuset av Bachtins Rabelaisbok underliga. Det är en himmelsvid skillnad mellan Bachtins projekt i Rabelaisstudien och Dostojevskijarbetet. Redan ansatserna skiljer sig. I arbetet med Dostojevskij frilägger Bachtin ett stilgrepp medan han med Rabelais placerar en litteraturart historiskt, politiskt och socialt. Bachtin driver sin stilanalys till en karaktäristik av författaren. Det är ett av Dostojevskij uppfunnet stilgrepp som gör det möjligt för honom att bli en objektiv författare. Men stilen finns

inte som ett fritt svävande medel. Också stilen är ett uttryck för författarens inriktning. Flaubert har formulerat detta mycket tydligt. Han anser att konstverket måste förhålla sig fritt till verkligheten samtidigt som det blir ett exakt uttryck för författarens hela världsåskådning. Det finns inget stilgrepp som upphäver författaren.

Vad Bachtin säger sig vilja göra med sin bok om Rabelais är att visa oss den sanna Rabelais, tydliggöra Rabelais i Rabelais. Hans upptäckt är karnevalens inflytande och den blir utgångspunkten för hans analys. Det är karnevalens bildspråk och politik som fungerar frigörande i Rabelais. Skrättet befriar från yttre och inre censur. Det är genom att koppla samman det politiska upproret i karnevalen med Rabelais som gör att Bachtin kan öppna Rabelais.

*

Marknaden i Lyon var kanske den viktigaste i Europa. Den ägde rum fyra gånger om året och brukade vara i fjorton dagar. Det innebär att staden Lyon två månader om året levde ett marknadsliv och följaktligen i stor utsträckning ett karnevalsliv.

Det var säkert inte en tillfällighet som gjorde att Rabelais planerade sina böcker för utgivning i samband med marknadsdagarna. Han lyfter in det säregna med de rik-

tiga festerna i litteraturen och det var på marknaderna de skulle säljas.

Festen saknar mål och mening. Den innebär ett välkommet avbrott i arbetet och kan inte förklaras utifrån praktiska angelägenheter. Den är hädiskt uppsluppen och rolig samtidigt. Alla deltar åtminstone formellt på lika villkor. När man firar nässa på en fest så hädar man, samtidigt som man uppbar för ett skådespel där alla är deltagare. Detta tillfälliga, både ideala och reella upphävande av den hierarkiska rangordningen mellan människor skjuter samhället åt sidan. Festen tillintetgör hela den normala rådsplan. För Rabelais är skräcken framförallt ett utmärkt medel mot förstoppning.

Genom skrättet förintas fruktan som är det extrema uttrycket för det ensidiga och dumma allvar. I skydd av skrättet lämnar världen sin officiella fära.

Det är t ex under dessa korta perioder av fest som eleverna kan koppla av från den officiella världsåskådnings system, från skolans allvishet och dogmatik.

De gapskrattar.

Den förintande humorn riktar sig inte mot några isolerade negativa aspekter av verkligheten, en lärare eller två, utan mot skolsystemet i dess helhet.

I denna atmosfär av fest och karneval le-

ver det som Bachtin kallar »grotesk realism» och den specifika typ av bildskapande som är utmärkande för skrättkulturen. Den groteska realismen är trots sin öppna vulgaritet, trots sin perversa dragning till vad som är fult och motbjudande, aldrig naturalism.

I ett slag skulle Rabelais upphäva naturalismens anspråk på att inte väja för det fula i livet genom att räkna upp kanske ett femtiotal olika sätt att torka sig i ändan. Redan vid fem års ålder har Gargantua gjort den stora upptäckten: »Man behöver inte torka sig i baken, om där inte finns smuts; smuts kan där inte vara om man inte har förättat sitt tarv; detta måste vi följaktligen göra innan vi torkar oss i baken.» (I:70)

Bachtin skriver om renässansens litteratur att via karnevalerna så bröts gränserna mellan vad som var officiellt och vad som var icke-officiellt tillfälligt och och lokalt ned, och utrymmet för ett helt årtusende av utomofficiellt skrätt öppnades. Sedan förstatligades de folkliga festerna och blev till parad eller de blev socialt inskränkta, privata och utspelade sig i hemmen. Då blev också den litterära grotesken skrämmande och ödesmättad. Den kunde inte överleva. Men hos Rabelais är allt skrämmande, allt hotfullt kvävt i sin linda. Han behandlar alla ämnen med samma oförskrämda munterhet. Gikt och syfilis är muntra åkomor, resultatet av omåttlighet i mat, dryck och sexuellt umgänge. De sprids av lust och är således lustfyllda sjukdomar.

Själva poängen med den groteska realismen hos Rabelais är, att han inte försöker låtsas att han förstår eller ömmar för tryckets representanter. Han skymfar dem,

jagar iväg dem eller sliter dem i stycken muntret skrottande. Dessa fantastiskt överdrivna bilder av våld fixerar själva förändringens ögonblick. Den nya världen föds i det ögonblick som den gamla världen dör. Det är själva ambivalensen och motsägelsen i striden som Rabelais betonar.

*

1546, när *Gyckelmakaren Panurge och hans giftasfunderingar* offentliggjordes, var det första gången som Rabelais publicerade en roman under eget namn. 1549 utkom de fyra första böckerna samlade i en svit. Den fjärde delen, *Den märkvärdiga resan till Bacbuc* avslutas med orden: Låt oss dricka. Rabelais dog den 9 april 1553 men man vet inte var eller hur. De sista ord han godkände för publicering i romanerna om Gargantua innebär alltså en inbjudan att dricka, vilket i Rabelais bildspråk alltid betyder att förena sig med sanningen.

Rabelais böcker har en ovanlig genomslagskraft. De finns där och de läses. Samtidigt har man alltid av politiska, religiösa eller estetiska skäl velat göra Rabelais mer läsbar, d v s tvätta texten från allt som man fann chockerande. Det är som om Rabelais

är motbjudande. Voltaire förstod honom inte. Han såg en god berättelse på två sidor som man fick köpa till priset av två volymers dumheter. 1789 års revolutionärer upplevde tvärtom i sin kamp Rabelais som sann och döpte om hans födelsestad till Chinon-Rabelais. Rabelais' världsåskådning finns i skriften. En nyutgåva av Rabelais utkom 1791 där han förvandlades till profet.

Nu låter man bli att förstöra Rabelais på ett nytt och mera subtilt sätt. Man besegrar honom och presenterar en av konvensansen

koloniserad Rabelais. Rabelais »vill ingenting säga» . . . hans realism »består i att återskapa en språklig verklighet, en diskurs, och inte i att beskriva en materiell eller social verklighet». (Michel Beaujour *Le Jeu de Rabelais*, 1969) Detta förutsätter en gedigen blindhet för såväl texten som verket.

Bachtin skriver att alla akter i det världshistoriska dramat, också de ondskefulla, har utspelats inför det skrattande folkets kör. Skattet har alltid förblivit ett frihetens vapen i folkets tjänst.

*

Till vänster om mig har jag i en plastkasse litteraturen.

Michail Bachtin. RABELAIS OCH SKRATTETS HISTORIA. Antropos 1986. 476 s. Pris: ca 175:-

ISBN 91-85722-081

Francois Rabelais
Den stora Gargantuas förskräckliga le-
verna
Pantagruel, de törstigas konung
Gyckelmakaren Panurge och hans giftas-
funderingar

Den märkvärdiga resan till Bacbuc
Den gudkomliga flaskans orakel.
Samtliga i Atlantis nyttgåva 1980-1985 av
Holger Petersen Dyggves översättning från
40-talet med illustrationer av Gustve Doré.

Francois Rabelais

I urval och med förord av Viktor Svanberg

Prisman 1966 (min första kontakt med Rabelais)

Ord och Bild 1979:4

En presentation av Bachtin

L'histoire litteraire de la France, t. 2 (Ed. Social) sur RABELAIS.

Michail Bachtin

Problems of Dostoevsky's Poetics

Manchester 1984

Katerina Clark/Michel Holquist

Michael Bachtin

Harvard 1984

Michel Butor/Denis Hollier

Rabelais ou c'était pour rire

Larousse 1972

Fenix 1985:3

Michail Bachtin, Epos och roman

Borås föreläsningsförening

av Mats Miljand

En kväll ringde det och en vänlig västgötsk stämma undrade om Förr och Nu ville köpa annonsplats i Borås föreläsningsförenings programblad. Jag blev så förvånad att jag bad honom säga det en gång till men jag hade hört rätt och blev intresserad.

Sedan 1982 har Borås Föreläsningsförening för folkbildning under ordföranden Jan Svenningssons egid bedrivit en omfattande föreläsnings- och studiecirkeleverksamhet. Ur stadgarna saxar vi »... en demokratisk kulturförening med uppgift att arbeta i den svenska folkbildningstraditionen ... för rätten till kunskap, för förvaltandet av vårt kulturarv... ser sig som en del av folkrörelsetraditionen... Före-

ningen är partipolitiskt obunden.»

I våras arrangerade man 12 kvällar med rubriker som »Knalleliv i Sjuhäradsbygden» med rektor Gustaf Böger, »Den latinamerikanska litteraturens rötter» med författaren Lasse Söderberg, författarfärd med Folke Isaksson osv.

Något sådant trodde vi var otänkbart under 80-talet, åtminstone utanför Folket i Bild/Kulturfrents lokalavdelningar. Nu vet vi bättre. Och naturligtvis ville vi annonsera för Förr och Nu i ett programblad för en föreläsningsförening för folkbildning. Vi önskar dem lycka till i det fortsatta arbetet. ●

Erbjudande till alla Förr och Nu-vänner!

Saknar du Förr och Nu i din bokhylla?

En årgång - eller flera?

I så fall har du här ett strålande tillfälle.

Samtliga utkomna nummer kan du nämligen nu köpa till det facila priset av 500:-!

Och då ingår också användbara register för alla årgångar. Billigare kan det faktiskt inte bli!

Ring eller skriv till oss på redaktionen så skickar vi tidningarna — utan expeditiöns- eller portoavgift!

Moderna mandariner

av Harald Böckman

□ Harald Böckman skriver om läget i Kinas kulturliv och bland landets intellektuella. I en tid när kinesiskt partifolk hellre söker sig över till det privata näringslivet är det färre som bryr sig om formerna när det gäller konsten. Frågan om konsten som bärare av samhällskritik utgör dock ett minifält. Kommunistpartiet är mer än någonsin präglad av intellektuella och teknokrater. (Artiklarna är hämtade från den norska tidningen Klas-sekampen januari-februari 1987).

Kina har många traditioner som kan förfalla något märkliga hos oss. Ett exempel är förhållandet mellan politik och kultur. Orsaken till den nära förbindelsen mellan kultur och politik ligger i det traditionella kinesiska samhället.

Om det någon gång har existerat en fulländad ämbetsmannastat måste det vara det kinesiska kejsarriket. Den som ville bli ämbetsman måste vara litterat, d v s ha ingående kunskap om den traditionella litteraturen. En militär som bara var krigare eller en handelsman som bara var krämare kunde endast undantagsvis dra nytta av sina

färdigheter för att skaffa sig ett ämbete.

Den traditionella litteraturen var samtidigt en politisk och moralfilosofisk litteratur. (Det fanns också en folklig litteraturtradition men den räknades inte som »litteratur».) Det betyder att *skrivandet var liktydigt med att exponera sig politiskt och att litteraturen kunde användas till att befrämja politiska mål*. Det innebar med andra ord att det fanns en tradition att intellektuella närmast var programmatiskt förpliktade att »syssla med» samhälleliga angelägenheter.

Denna traditionella ämbetsmannakultur

hade blivit helt förstenad (vissa skulle också säga degenererad) under loppet av de sista århundradena och när västliga stormakter påtvingade Kina kolonialismen som modell för framsteg förra århundradet var den halvfeodala ämbetsmannastaten helt ur stånd att klara av situationen. Det var först i efterdyningarna av den förnedrande behandlingen som Kina fick av stormakterna efter första världskriget som en *modern kinesisk nationalism växte fram*, den så kallade *fjärde majrörelsen 1919*. Dessa nationalistter hade ena foten i det traditionella Kina och visste således mycket väl vad de inte ville ha.

Den andra foten hade tagit ett djärvt steg ut i den djungel av västinfluerade politiska idéer, som var en nyttig biprodukt till imperialismen. Många av idéerna kom också genom Japan, som hade klarat att stå emot imperialismen (men som själv hade blivit imperialistiskt) och slutligen gav mullet från oktoberrevolutionen genljöd över hela landet.

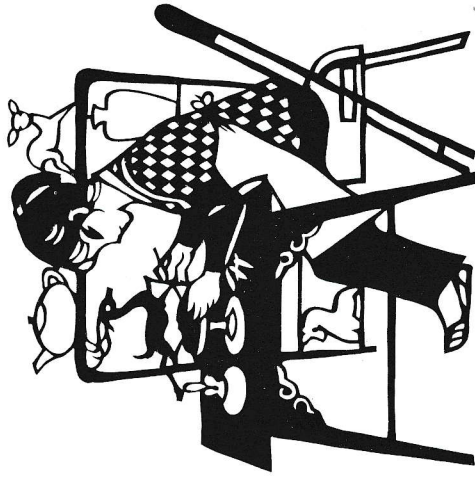
De stora och svåra politiska frågorna som restes under fjärdemajrörelsen var: Hur skulle det gamla förfallna jätteriket kunna förnyas, hur skulle landet styras och hur borde förhållandet till omvärlden vara.

Under 1900-talet menade många att her-rar Demokrati och Vetenskap skulle lösa upp härvan, medan andra ansåg att bara en social frigörelse skulle kunna få bukt med problemen. Revolutionen 1949 gjorde kinesierna till herrar i eget hus, men efter snart fyrtio års folkrepublik har de viktigaste frågorna från 1900-talet tvingat sig fram igen, inte i form av en cirkelrörelse utan snarare som en spiral.

De intellektuella barrikadkämparna på 1900-talet levde på sätt och vis upp till traditionerna att ämbetsmännen »brydde sig om» vad som hände i samhället, även om det gick långt ut över vad som passade sig för folk med en sådan samhällsposition.

Det traditionella ämbetsmannatänkandet gick ut på att systemet bara skulle *vidmakthållas* och förfinas och inte ändras från grunden. Det är långt mellan de stora refor-

matorerna i kinesisk ämbetsmannahistoria. De radikala under 1900-talet erfor att det var ett oerhört drygt jobb att ändra på Kina. Västerländska idéer rann av nästan som vatten på den kinesiska statsgåsen. Kinesiska intellektuella i vårt århundrade — och i synnerhet författarna — har därför ansett att deras land närmast befunnit sig i ett andligt sjukdomstillstånd och detta har gjort att deras kulturella engagemang har varit utpräglat socialt. Konsten för konstens egen skull har haft mager uppslutning i Kina.

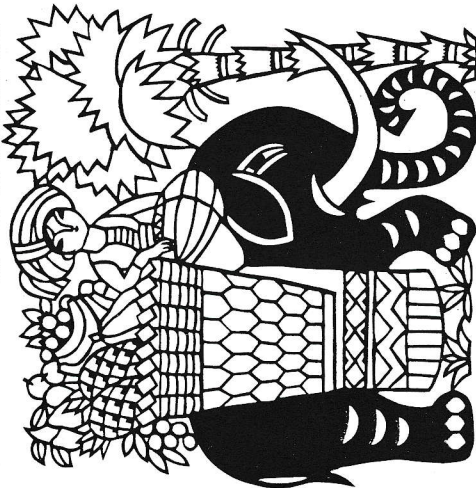

Detta har medfört ett slags hatkärleksyndrom hos de intellektuella i deras förhållande till det traditionella kinesiska samhället. Det kan kanske sammanliknas med sinnesstämningen hos en norsk intellektuell idag som ännu inte klarar sig utan Dagbladet, fastän han vet att all dynga han måste gräva sig igenom kommer att göra honom både arg och nedstämd.

Samtidigt har det resulterat i att de ofta känner sig mindrevärdiga gentemot utlandet. Problemet är akut också idag. Till exempel är alla på jakt efter den stora litteraturen som kan göra Kina erkänt internationellt. Det uppfattas närmast som en nationell förnedring att ingen kinesisk författare ännu har fått Nobelpriset i litteratur. Särskilt illa var det i år i och med att en afrikan fick priset före en kines.

Den traditionella moralpolitiska litteraturen ställde sällan grundläggande frågor och idisslade på gamla konfucianska fraser. De som gick upp i de kejserliga examina måste skriva svaren efter ett bestämt mönster, och beteckningen på detta mönster beskrivs idag med uttrycket jablonmässig litteratur. Det är som om normen skulle fortsätta att skriva skoluppsatser resten av livet, precis som om det inte är förödande nog för uttrycksförmågan att behöva skriva dem i ungdomen.

Detta har bidragit till att kinesiskt tän-

kande snarare går ut på att föra vidare vad andra har sagt än att våga vara nyskapan- de. Kinesiska students studievanor att plugga i sig stoffet och inte ställa andra frågor än dem som kan göra inläringen mer effektiv är en del av denna tradition som gick ut på att kunna rabbla upp de konfucianska klassikerna. Detta gäller självklart också det politiska schablonmakeriet. När man repeterar det andra har sagt blir chansen att göra fel mindre.

Således tunnas politiska slagord snabbt ur på sin verkliga mening som de måste ha haft. De blir en blandning av besvärjelse och signal om ens hållning. Om någon 1978 sade att »Praktiken är det enda kriteriet på sanning» var det egentligen inte det som menades. Meningen med utsagan var att man inte satte sig upp mot Deng Xiaopings

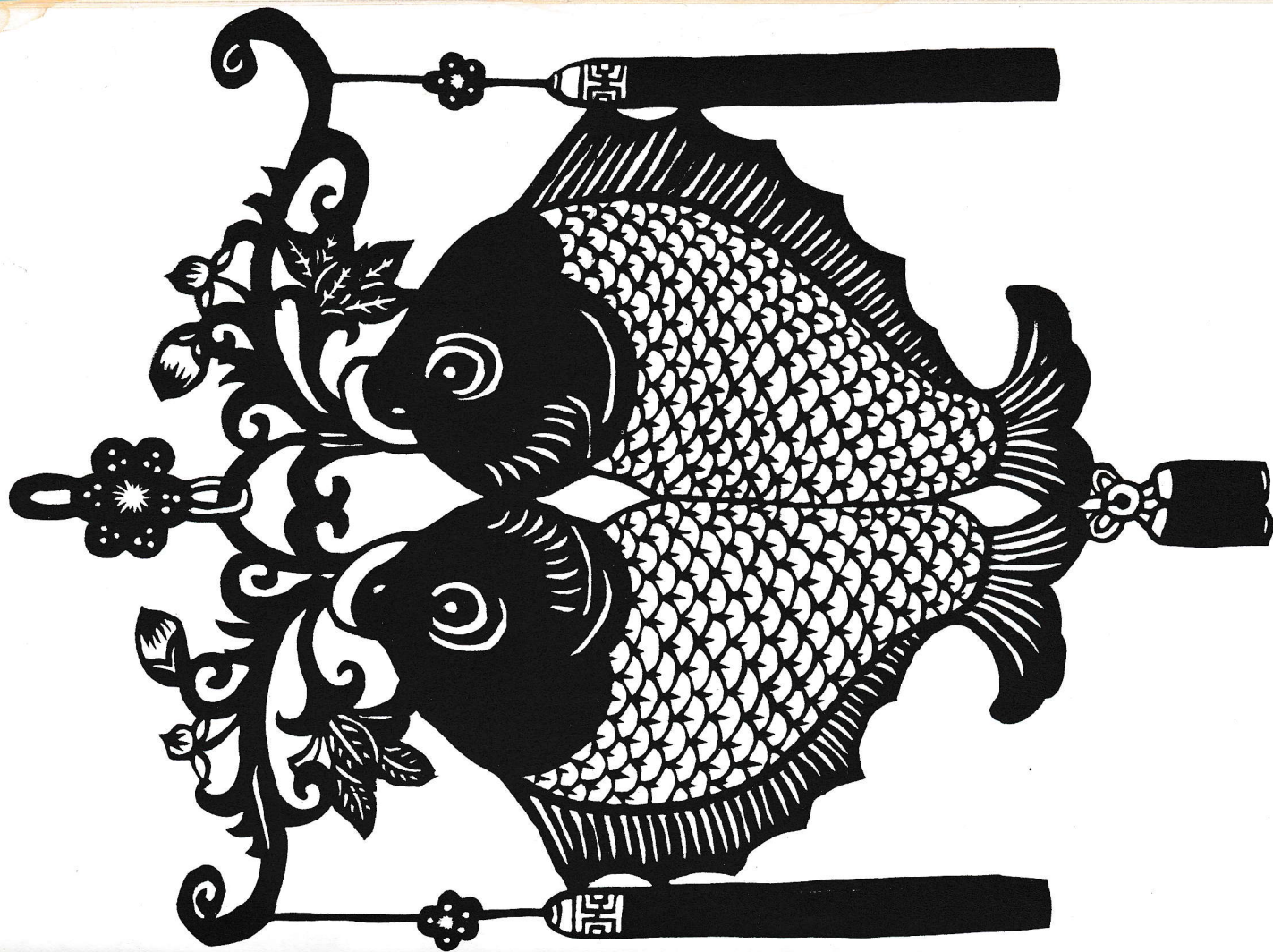
uppgörelse med kretsen kring Hua Guofeng.

Deng Xiaopings yttrande sedan en tid tillbaka att »reform är vår tids revolution» framstår knappast som någon teoretisk nyvinning, men om man förstår hur trögt och oföränderligt systemet är kan man förstå att det ligger åtskillig sprängkraft i det. Reformfraktionen talar om »att avlägsna samhällsmoraliska fördomar mot den pågående moderniseringsprocessen.» Det används ett marxistiskt språkbruk i den pågående striden, men den traditionella ämbetsmannamistron mot samhälleliga förändringar sticker fram under den socialistiska vokabulären. Därför kan inte »vänster»-flygeln kallas annat än konservativ, men den är varken konservativ i marxistisk eller i stalinistisk mening, utan konservativ på kinesiskt sätt.

De är mandariner med rött garnityr. Båra mot den här bakgrunden är det möjligt att förstå ett fenomen som anklagelserna mot Hu Yaobang, att han skulle ha uppmanat folk att äta med kniv och gaffel, som ett politiskt argument. De senaste veckorna har visat att det bor lika mycket en kinesisk traditionalist i Deng som en reformist. Han börjar helt och hållet likna den gamle Mao.

I en sådan tradition blir effekten desto större när man utmanar de vedertagna sanningarna och det är precis det som unga intellektuella från fjärde majrörelsen och fram till dagens studenter har gjort. De intellektuella fortsatte med det under Guomindang på 30-talet och blev förföljda, kastade i fängelse eller avrättade för det. De fortsatte med det efter revolutionen 1949 och det gick ganska bra fram till 1957, men då bröt helvetet lös.

Folkrepublikens första år gick i entusiasmens och återuppbyggnadens tecken. Det var nästan som om 1814 och 1945 var samtida. Det stora flertalet kinesiska intellektuella hade också valt att stanna i landet och ta del i uppbyggnaden av den nya staten. På kulturens område hade det redan under Yanantiden förekommit en del förpostfaktningar om vilken roll kulturarbetarna skul-

le ha i samhället och hur konsten skulle se ut.

Maos Yanantal om litteratur och konst blev en mall som de flesta diskussioner tog sin utgångspunkt i.

Det äldre och medelålders skiktet av kulturarbetare blev mer upptagna av byråkratiskt arbete än av skapande verksamhet. Under första halvan av 50-talet stod det flera gånger strid om konkreta konstverk och 1955 kom den första kampanjen riktad mot en framträdande kulturarbetare: Hu Feng ville ha diskussion om partidominans och marxism i konsten men i stället fick han 25 år i fängelse. Han blev på sin tid betraktad som en kinesisk Dreyfus. Hans fel var, och det är vanligt i kinesisk kulturdebatt, att han sa rätt saker vid fel tidpunkt. Ett år efter togs samma ämne upp till bred debatt.

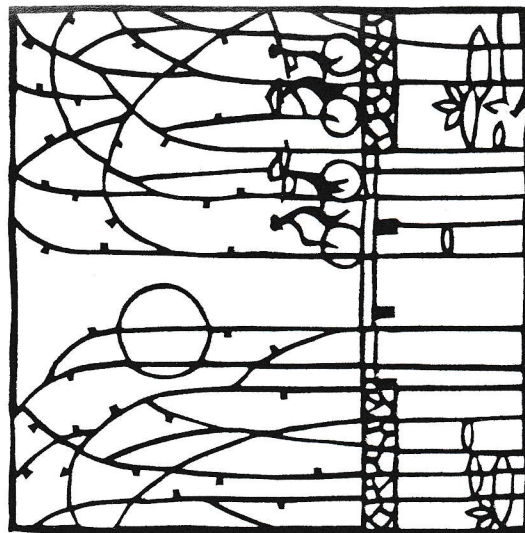
Men problemet var mer omfattande än så. Det gällde förhållandet mellan de intellektuella generellt och partiet. Redan tidigt 1956 hade Zhou Enlai i ett tal tagit upp nödvändigheten av att komma de intellektuella till mötes för att förhindra att de surrade helt, då de var av avgörande betydelse för den ekonomiska utvecklingen. Senare det året tog Mao upp samma ämne, men i ett bredare politiskt sammanhang. Han var upptagen av att den nya staten var i färd med att utveckla en ny och mäktig byråkrati och att utvecklingen inte alls gick i riktning mot att folket verkligen skulle bli samhällets herrar. Vidare förskräckte spåren från Sovjet, Polen och Ungern 1956.

Den berömda kampanjen 1956-57, som fick beteckningen Hundra blommar kampanjen, hade två syften:

För det första skulle den låta intellektuella i och utanför partiet delta med synpunkter och kritik, och för det andra — och det glöms ofta bort — pågick det samtidigt en korrigeringskampanj mot det som kallades subjektivism, byråkratism och sektarism inom partiet. Denna sista del av kampanjen var ett uttryck för Maos ökande medvetenhet om att det var för enkelt och skulle föra helt på villovägar om man bara opererade med vän-fiendekategorier under en så

komplexierad process som att bygga ett nytt socialistiskt samhälle. Detta berörde han tidigt på våren 1957 i sitt berömda *tal om motsättningar bland folket*. De två centrala diskussionsämnen bland kulturarbetarna var att det krävdes mindre press från partiet på konstnärlig verksamhet, och att det måste vara tillåtet att ta konst och litteratur i bruk för samhällskritisk verksamhet.

Mao mötte ganska stort motstånd mot de nya tankarna inom partiledningen. Den officiella inledningen av korrigeringskampanjen mot byråkratin första maj 1957 efterföljdes av en våg av kritik mot partimedlemmars maktnissbruk och detta blev för mycket till och med för Mao. I *det reviderade talet* om motsättningar bland folket, som offentliggjordes i juli samma år, hade två nya passusar tagit med: Kriteriet som skulle skilja ut agnarna från vetet var att man inte fick gå emot socialismen och inte mot partiets ledning. (Fraser som är användbara alla årstider, också i januari 1987.)

De intellektuella som dittills hade fått många hedersbetygelser hängda runt halsen hade plötsligt blivit självupptagna individer alister som motsatte sig partiets ledning. *Antiöckerkampanjen var ett faktum*. Det blev en väldigt omfattande kampanj, där flera hundra tusen miste jobbet, förvisades eller kastades i fängelse. Det hjälpte inte att de hävdade synpunkter som:

»Vi vill inte ha fransk kapitalism, utan den franska sanningssökande och rättfärdighetssökande andan.» En del av de yngre författarna som hade profilerat sig som frispråkiga skribenter stämplades, där bland Wang Meng (nu kulturminister) och Liu Binyan (som har fått marschorder från partiet igen i dessa dagar). Men inom kulturlivet drabbades de äldre och medelålders oförtjänt hårt utan några klara ideologiska skäl. Det tycktes som om personligt groll från tiden före frigörelsen och maktkonsellationer i hierarkien var väl så avgörande för utfallet av den enskildes öde.

Det nya som skedde 1957 (och som skulle fortsätta i över tjugo år framöver) var att *kulturyttringar gjordes till statsangelägenheter*. I stället för att litteraturen togs upp i författarföreningen togs den upp i politbyrån. Det är som om kulturministern hos oss skulle gått ut offentligt och anmodat Dag Solstad att han måste göra sig av med sitt underfundiga tungsinne och skapa ljusare och mer optimistiska verk. Sådant kan ver-

ka märkligt för oss, men är verkligen inte konstigt utifrån kinesisk tradition.

Innan vi går vidare kan det vara nyttigt att dra fram några fler sidor av kinesiska intellektuella som kan göra deras omstridda samhälleliga ställning lite mer förställeg.

Kombinationen av nationell förnedring och förstelnat styrelseskick ledde som sagt till att de flesta kinesiska intellektuella blev radikala. Samtidigt hade det ökade sambandet med utlandet gjort de intellektuella mer avvikande än tidigare. Framförallt hade den insikt och de erfarenheter de hade tillägnat sig antingen vid uppehåll i utlandet eller i de utlandskontrollerade kinesiska städerna lett till att de kände sig ganska främmande i sitt eget land. De ville gärna vara med på att få landet ut ur bakvattnet, men blev ofta frustrerade när de märkte att landet inte reagerade positivt på deras närmanden.

Det enda alternativet — Maos uppmaning om att ge sig av ut på landsbygden och delta i frigörelsestriden — var en oerhört krävande utmaning för en kinesiskt intellektuell med nedärva ämbetsmannalater. Även om många följde uppmaningen, stod det klart att väldigt många också hade svå-

gjort för att skapa en ny intellektuell identitet. Det är heller inte så att alla intellektuella har stått utanför partiet medan alla byråkrater har varit i partiet. Vidare är det viktigt att vara klar över vad som menas med en intellektuell i dagens Kina. De omfattande utbildningsmöjligheterna har gjort att kretsen intellektuella har breddats. I stort sett kan man säga att de som tagit studentexamen räknas som intellektuella idag.

Det är ett allmänt utbrett missförstånd att kineserna går omkring och talar i poetiska bilder. Men de har en utpräglad känsla för slående formuleringar. De politiska kampanjerna på 50- och 60-talen hade alla sina målgrupper som skulle bekämpas. Till slut hade det blivit åtta kategorier kontrarevolutionärer och reaktionärer. Under kulturrevolutionen utökades denna grupp till nio. De intellektuella fick den föga ärofylla platsen sist på listan som »Den stinkande nionde kategorin».

Också kulturrevolutionen inleddes med kulturstrid (den så kallade Wu Han-affären). Det som var tänkt att vara det första verkliga folkupproret under socialistiskt styre degenererade så småningom till allas kamp mot alla. De intellektuella blev hårt åtgångna. Många gamla »högeravvikare» kastades i fängelse igen och folk som fortfarande befann sig i fängelse hämtades ut för att tjänstgöra som slagpåsar på »kampmöten».

righeter att anpassa sig. En sylvig kommentar löd på 50-talet att kinesiska intellektuella var 70 procent emot Guomindang och till 30 procent emot kommunisterna. Om de inte hade sin själ i utlandet så stod deras visioner i gräll kontrast till det våldtagna, utsvultna Kina. Därför är det fel att betrakta de intellektuella som en stor grupp välmående milda lamm som blev brutalt nedslagna av partiet 1957. Det var i högsta grad en välsartad och resursstark grupp som tyckte det blev lite väl tråkigt och förnedrande med den nya livsstilen. Den gamla ämbetsmannainställningen var på inget sätt död och begraven. Det är utifrån en sådan värdeuppsättning man kan förstå hur nedvärderande det var att bli skickad ut på landet. Att bli beordrad att vara lärare och läkare i Finnmark för en norrmann är inte någonting jämfört med att skickas ut på landsbygden för en traditionell kinesisk intellektuell. Att behöva flytta till Hönefoss kan vara illa nog.

Därför måste vi också värdesätta den insats som många kinesiska intellektuella har

Idag har kineserna väldigt svårt att se nyktert på kulturrevolutionen, ty den tog sig närmast uttryck som en slags kollektiv galenskap. Därför blir det för smärtsamt att verkligheten beröra motiv, orsaker och handlingsmönster och försöka att förklara förloppet av den har mer tagit sig uttryck i bortförklaringar. Det verkar som om de intellektuella drabbades hårdare än de politiska kadren under kulturrevolutionen. Det gjordes inga seriösa försök att förstå den kinesiska byråkrats livsnerv kadersystemet. De intellektuella både i och utanför partiet blev däremot ett lättare och mer tacknämligt byte som *symboler för allt som var fel*.

Den starka reaktionen från bägge håll, rödgardister och de kulturrevolutionära på den ena sidan — som förbrukade nästan hela den rikhaltiga kinesiska vokabulären för politiska skällsord på de intellektuella — och de intellektuella själva — som har skildrat den mänskliga förnedringen de blev utsatta för i grälla färger visar hur stora sociala spänningar det ännu finns i Kina, spänningar som har rötter i det traditionella samhället.

Beskrivningarna av det lidande de intellektuella utsattes för under Kulturrevolutionen har varit så överväldigande att de förlorar något av sin övertygelse. Den varande behandlingen sårade ofta mer än en fängelsevistelse. Att bli satt att skura dass är kanske ett värre straff för en kinesisk intellektuell än fängelse och att behöva gå barbert på en åker verkar fråntötande på en urban kines. När kinesiska intellektuella talar om »att utföra fysiskt arbete» betraktas det närmast som en *rituell handling* för att visa att de är i stånd att träda ut ur den traditionella ämbetsmannarollen.

Kulturrevolutionens förlopp och uppgörelsen efteråt kan ses som en sammanhängande process. *Det sätt som de intellektuella kom tillbaka på* mot slutet av 70-talet gjorde övergreppen som hade ägt rum mot dem under kulturrevolutionen mer förstående. Under ett samtal med en kinesisk ämbetsman i slutet av 70-talet tillfrågades jag

om vad jag ansåg om kulturrevolutionen och dess slut. Jag svarade bland annat att jag tyckte *bönderna i Dazhai* (den kulturrevolutionära mönsterbrigaden inom jordbruket) hade blivit småaktigt behandlade och utsedda till syndabockar i en uppgörelse på toppen. Det gällde främst den behandling *Chen Yonggui*, den tidigare Dazhailedaren — som tills dess hade varit en av många vice statsministrar — hade utsatts för. Min vän ämbetsmannen lade en förordnande hand på min arm och sade överlagset: »*Men han var ju bara en bonde*». Såpass mycket borde jag ha förstått. Då insåg jag i alla fall att Kulturrevolutionen var över för denna gång.

Mot slutet av 70-talet blev kulturarbetarna och andra intellektuella kallade att återuppta verksamheten. Enligt uppgift skall fortfarande över ett hundra tusen ha suttit i fängelse och varit internerade. På den tiden var det många i väst som väntade (och inte så få som hoppades) att det skulle växa fram en kinesisk *gulgallitrat*.

På ytan fanns det vissa förutsättningar. Kina har alltid haft sina »Sibirien». I synnerhet sydvästkina och nordvästkina har traditionellt varit förvisningsstället för oppositionella ämbetsmän. Kinas stora klassiska poet Li Bai (Li Po) föddes i nuvarande sovjetiska centralasien, dit hans far, som var ämbetsman hade förvisats. Wang Meng, landets nuvarande kulturminister, och poeten Ai Qing tillbringade också en del av 60-talet i förvisning i Xinjiang i nordvästkina. (Wang Meng är för övrigt en av de ganska få kulturarbetarna som har erkänt att han fick *stort utbyte av förvisnings tiden*, som utökades frivilligt för hans vidkommande. Han lärde sig bland annat det turkiska uighurspråket och översatte uighurlitteratur till kinesiska.) Den sågenomspunna författarinnan Ding Ling förvisades till nordöstkina till »de stora nordliga ödemarkerna» (lika ogästvänligt som det inre östlandet hos oss). Andra var på arbetsläger, blev kastade i fängelse eller var tvungna att »bo i fähuset» som användes som ett fast uttryck för arrestlokaler, där

de hölls mellan »kampmötena». (Fåhuset associerar till uttryck som »oxsjälur och ormdemoner» som var en fast beteckning på den »stinkande nionde kategorin» och som de intellektuella fann ytterst förnedrande.)

Den första västliga antologin med kinesisk gulaglitteratur förelåg (på franska, vad annars!) redan 1980. Det fanns bara en handling med den: det var inte gulaglitteratur, utan litteratur skriven av de unga litteratörerna som stod bakom demokratiseringsrörelsen 1979-80. Ett av bidragen var till och med saxat från en offentligt utgiven tidskrift. Den visade snarare fröna till en kinesisk gatutidningslitteratur än en gulaglitteratur.

De som verkligen hade kunnat utveckla sig till gulagförfattare, som t ex Wang Meng (som gott kunde ha blivit en kinesisk Solsjenitsyn) har i stället blivit höga ämbetsmän. Detta säger en del om den kinesiska ämbetsmannatraditionens mekanismer och handlingsmönster.

Det mest högrärande ordet på kinesiska för att »rehabilitera» har funnits i bruk i över tusen år. Det faktum att det fortfarande är i bruk kan inte bara skyllas på respekten för äldre språkformer. När de förvisade återvändande mot slutet av 70-talet skedde också det på ett respektabelt sätt: de flesta kunde gå tillbaka till precis samma jobb de tvangs lämna för tjugo år sedan och de fick återbetalt förlorad arbetsförtjänst med ränta på ränta. Avsättning, förvisning, avskildhet, fähusvistelse, fysiska och psykiska påfrestningar, intygande av oskuld med påföljande återinträde i ämbetet är ett stort kretslopp av mänsklig dramatik i kinesisk tradition.

Ett annat fenomen i den litterära uppgörelsen efter kulturrevolutionen som säger en del om byråkratins väsen i Kina är att många av de gamla kulturarbetarna som hade förvisats och hade bott i fåhuset återvände till den litterära parnassen som om ingenting hade hänt. Det kan nästan se ut som om deras åsikter bestämdes av det ämbete de hade fått tillbaka. Gamla Ding Ling

skrev långa hyllningar till partiet och fosterlandet (som hon hade varit utstängd ifrån i tjugo år) och gick aktivt ut mot de unga kulturarbetarna under den så kallade Kampanjen mot andlig smuts 1983. Den gamla poeten Ai Qing som ironiskt nog fått en hel del skäll genom åren för att han skrivit »fri vers» tog strid mot en grupp unga poeter, som börjat skriva modernistisk poesi eller »dimpoesi» som det stämplades som. De som hade fått smaka käppen 1957 började själva att svänga den när de kom tillbaka.

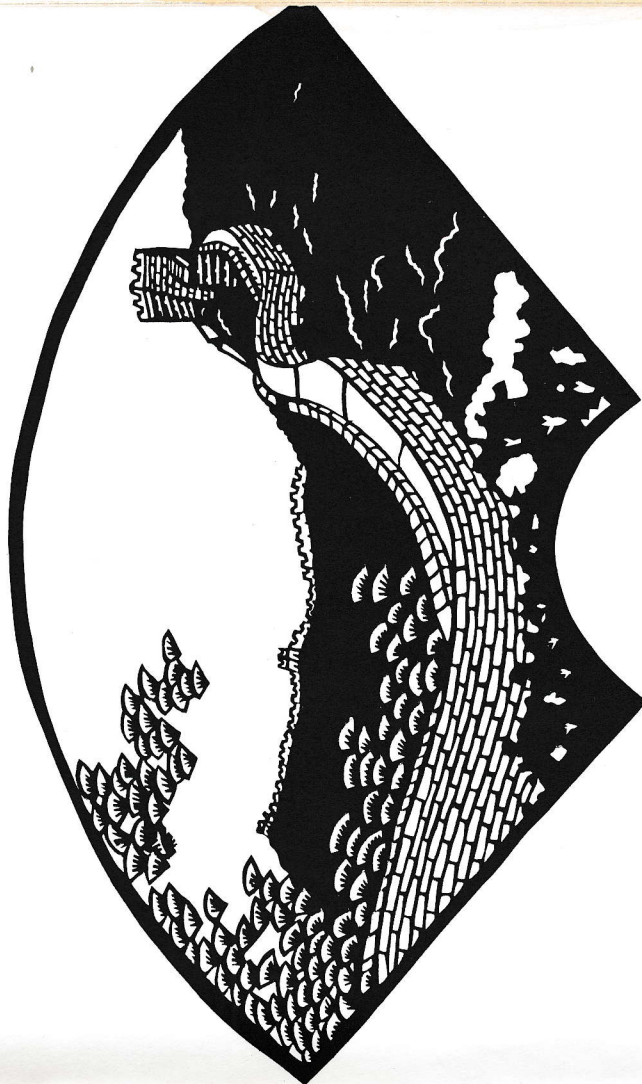
Det mest teatraliska i uppgörelsen med Kulturrevolutionen var ändå att det fattades ett högtidligt politiskt beslut om att de intellektuella (och därmed det mesta av kulturens skikt eller klass i samhället. Från och med nu skulle de tillhöra arbetarklassen. Jag har försökt att hitta belägg för ett sådant tänkande i kinesisk kulturhistoria och det närmaste jag kommer är den gamle Konfutses utsaga att om ting och fenomen inte omtalas med sitt rätta namn kommer statens styre att spåra ur.

Alltså, rätt skall vara rätt. Eftersom de intellektuella medverkan och välvilja var nödvändig för moderniseringsprocessen ger det sig närmast självt att de hör till arbetarklassen. Men att politiska besvärjelser i längden inte kunde täcka över de samhälleliga realiteterna stod klart innan 80-talet bröt in.

Efterhand som det blivit svårare att bortförklara kulturella och samhälleliga problem genom att hänvisa till »de fyras gångs härjningar» har förtroendekrisen mellan partiet och folket blivit djupare än någon gång under 80-talet. Det är mycket svårt att skaka fram några nya visioner ur den diskrediterade socialismen. Ungdomens avvísande av socialismen i Kina idag påminner en del om västvärldens ungdoms avvísande av kapitalismen. Medan Kinas ungdom söker nya vägar, bl a västliga borgerligt-demokratiska frihetsideal, har västvärldens ungdom sökt sanningen i österländsk filosofi och religion.

Det är ändå inte rätt att säga att socialismens sammanbrott i Kina har lett till ett ideologiskt vakuum. Parti- och statsledning har haft ett värdesystem, som det varit möjligt att mobilisera kring — de konfucianska värdenormerna. Man söker igen efter *guo cui*, eller »traditionella tänkesätt

närmare i sömmarna står det klart att det i stor utsträckning rör sig om en blandning av konfuciansk etik och västerländsk takt och ton. Effekten av detta skall inte nonchaleras, ty konfucianismen är en politisk moralfilosofi. Denna »samling kring värden» har en mycket starkare klangbotten

och värdeuppsättningar». Det har tagit sig uttryck i en rörelse för en *socialistisk andlig civilisation*. Detta är ett fält där de konservativa och reformvännerna kan mötas. Men det kan inte förnekas att det låter något märkligt att hävda att det går bra att utveckla en socialistisk andlig kultur, medan det ekonomiska livet rör sig i rakt motsatt riktning. Synar man denna moralrörelse

än vår inhemska bondevikska (1) krämarfilosofi.

Till exempel är det många som inte längre talar om kulturrevolutionen med moderna politiska begrepp, men med traditionella kinesiska. Tillståndet under kulturrevolutionen ses som *luan*, som betyder »kaos eller vild oordning.» (Japanskan har lånat uttrycket från kinesiskan. Det var titeln på

Kurosawas senaste film, *Ran*. De som har sett filmen förstår vad som menas med begreppet. *Luan* är det minst önskvärda av alla politiska tillstånd. Det motsatta kallas *zhixu*, som betyder (samhälleligt) »ordnade förhållanden». Det är just *zhixu* som framhävs i dessa dagar, medan de tappra studenterna anklagas för att ställa till *luan*. I stället borde de vara flitiga, lydiga och tacksamma så att de kan ge sitt bidrag till att upprätthålla samhällsordningen. Då kan den *gylene medelvägen* upprätthållas så att ledarna kommer att kunna manövrera landet fram mot ett modernt samhälle.

(2) Kina har följaktligen »mycket att gå på» av kulturella reservlager även om både socialismen står folk upp i halsen och ekonomin arbetar tungt. Om man inte tar hänsyn till denna dimension när man skall värdera Kinas utveckling idag slutar man som Afrikanernas och delvis NRKs nuvarande korrespondenter i Beijing, där det ena reportaget blir det andra likt i en yllig cirkelförelse av statsvetenskapligt snick-snack.

Efterhand som den ekonomiska politiken obestridligen får både sociala, kulturella och ideologiska konsekvenser, är det inte tillräckligt i längden med uppmaningar om att vara civiliserad.

Därför har Deng blivit tvungen att falla tillbaka på de s k »fyra principerna» som han lanserade i ett tal i mars 1979 för att få bukt med den dåvarande domokratiörelsen. Varje politisk epok i folkrepublikens historia har haft sina principer som det har varit otillåtet att sätta sig upp mot. Sedan 1979 och fram till idag har dessa principer (KKPs ledning, den socialistiska vägen, proletariatets diktatur och marxism-leninism-Mao Zedongs tänkande) fungerat som piskan i ideologiskt och kulturpolitiskt sammanhang. Men det *reella innehåll*et i t ex den »socialistiska vägen» eller »mlmt» (3) idag är annorlunda jämfört med 1979 eller 1983. Det påminner inte så lite om Torolf Elsters klassiska yttrande att socialismen är den politik det norska arbeiderpartiet alltid för.

Den litteratur som gradvis tog form mot slutet av 70-talet skildrade i hög grad »såren» som kulturrevolutionen tillfogat folk. Denna litteratur passade gott in i den politiska uppgörelsen efter kulturrevolutionen och därför trodde många att den förbåddade en ny vår för kulturlivet. Det gjorde den också i samma grad som Deng och hans mannar hade användning av det. Man kan också säga att detta är Kinas gulaglitteratur, men de nya maktbarnen fann på att de snarare kunde dra nytta av den än att undertrycka den.

Många författare tog upp ämnen inte bara från kulturrevolutionen utan ända tillbaka från 50-talet. En del av det som skrevs var ganska patetiskt och det var många som inte kom längre än att beskriva tårarna. Omsider började denna litteratur att bli lite *obehaglig för de nya maktbarnen*, för det låg en hel del närgångna frågor i förlängningen av »sår»litteraturen: Vem var egentligen ansvarig för all denna eländighet, när allt kom omkring?

De försök som gjordes att tränga djupare ned i kulturrevolutionens och det kinesiska folkets tragedi, som Liu Biunyans epokgörande skrift *Mellan människor och djävlar* (hösten 1979) mötte på motstånd från många håll, och de som har fortsatt att skriva »sår»litteratur, som Shanghaikribenten Wang Reowang har fått lida för det.

Från 1978 och fram till idag har det varit ganska stor rörelse i det som tidigare var ett ställningskrig mellan kulturarbetare och partiledning när det gäller kulturens funktion och inriktning. Efter 1979-80 blev kulturarbetarna igen uppmunade att glömma såren och hellre stödja strävandena att modernisera Kina. Den första striden kom att stå om filmen *Bitter kärlek* efter manuskrift av författaren Bai Hua. Typiskt nog var stridsfrågan ett yttrande där dottern till en bitter intellektuell säger till fadern att han ju har älskat fäderneslandet, men har fäderneslandet älskat honom? Detta griper tillbaka till det traditionella förhållande som moderna intellektuella har haft till Kina, som vi tidigare har berört. Bai Hua

måste till slut göra avbön och lämna in en »självkritik» som innehöll de nödvändiga rituella formuleringarna.

Sammantaget under perioden har författaren och andra kulturarbetare ändå klarat av att tillkämpa sig *mycket friare förhållanden* när det gäller både form och ämnesval under dessa år. Det gäller både litteratur, bildkonst och inte minst film, där man nu är i färd med att utveckla ett eget formspråk. Vidare har det blivit möjligt att bli kritiserad i kulturella tidskrifter utan att det är liktydigt med politisk slakt, så att det i viss mån är på väg att utveckla sig en *reell kulturkritik*.

Det betyder inte att formexperimenten betraktas med blida ögon överallt. Man gick hårt ut mot »formutsävningar» under den avbrutna *kampanjen mot andlig nedsmutsning* 1983. Betecknande för den kursändring som är i färd med att äga rum är att medan en som förr kritiserades blev betraktad som »stinkande» och ofta isolerades mentalt, blir en som kritiseras idag ansedd som »väldoftande». Ju hårdare han kritiserar desto mer väldoftande.

Det är de medelålders och yngre kulturarbetarna som har lagt grunden, men de senaste åren har det strömmat till hopvis med nya unga. De helt unga sneglar nog också åt karriären men de *spretar åt alla håll* när det gäller stil och ämnesval. Några skriver som japanska symbolister, andra apar efter moderna amerikanska författare, några hämtar stoff från Kinas utkantsregioner, andra är på jakt efter den nya franska romanen, medan andra åter igen inte ens ids

sätta namn på det de skapar. Det ser ut som om postmodernismen är på väg att breda ut sig i Kina — på sina egna premisser.

Det är märkligt att konsten och litteraturen skall vara så betydelsefulla, för *vem är det egentligen som läser det författarna skriver?* Det är en ganska smal grupp av intellektuella och studenter, och de breda folkmassorna, vad läser de? De har knappast registrerat att det finns en »Herbjörg Wassmo» och ännu färre har hört talas om »Dag Solstad». Folket läser hellre »Morgan Kanex», »Robin Hood» och »otroligt men sant» litteratur, medan litteraterna är på jakt efter Den stora kinesiska romanen som kan ge återklang internationellt.

Sammanfattningsvis kan man säga att i en tid när kinesiskt partifolk hellre söker sig över till det privata näringslivet — där som här — säger det sig självt att det är färre som bryr sig om formerna när det gäller konsten. Ur den synvinkeln har det skett en stor utveckling från 1957 när det gäller *formmässig mångfald*. Men det andra

stridsämnet från 1957, om det går an att bruka konsten som samhällskritik är framdeles ett minfält. Även om den pågående striden i Kina är centrerad runt politisk makt och demokrati är det ganska betecknande att två av de främsta syndabockarna, Liu Binyan och Wang Ruowang bägge har använt litteraturen till att inte bara avslöja politisk korruption och orättfärdighet, utan också till att gå djupare in i *guo cui*-det traditionella tänkesättet och värdesystemet.

Men det går också *en ström den andra vägen* — in i partiet och statsbyråkratin, sedan det när allt kommer omkring är det enda sättet att komma upp sig på här i världen. Kommunistpartiet är mer än någonsin präglad av intellektuella och teknokrater. Den kinesiska ämbetsmannatraditionen är fortfarande i högsta grad verksam. Före detta rödgardister sitter inte bara och ruttar bort som byråsekreterare. Några närmar sig statssekreterarposter eller trivs som idégivare direkt knutna till regeringen, precis som gamla franska 68-revoltörer gick in i den franska socialistregeringen. Till och med många från demokratiseringsrörelsen 1979-80 — de som inte sitter i fängelse — är

i färd med att göra ämbetsmannakarriär. Det verkar som om politik i dagens Kina går i *tioårscykler*. Så har vi kanske tio år på oss att tänka innan nästa rond sätter igång. Förhoppningsvis har vi lärt mer till dess. ●

Övers. Carl-Eric Johansson

- (1) syftande på kultur- och kyrkoministern K. Bondevik (övers. kommentar)
- (2) Den traditionella konfucianismens position i dagens Kina blir grundligt behandlad av Ole Björn Rongen i en artikel i första numret av tidskriften Materialisten.
- (3) marxism-leninismen-MaoTse Tungs tänkande (övers. kommentar)

Debatten Gorkij — Budjonnyj om Röda ryttarmén

□ Den ryske författaren Isaak Babel (1894-1940) har hyllats som en novellens mästare. Han fick sitt genombrott med novellsamlingen *Budjonnyjs Röda ryttarmé*. Denna bok skapade en formidabel Babelvåg i Ryssland, men författaren fick också starka fiender. General, senare marskalk Semjon Budjonnyj, angrep boken som en »smädesskrift», men Gorkij försvarade den. En av tvistefrågorna var om Babel verkligen förnekade rödarmisternas hjältemod, eller om han endast representerade ett nytt sätt att beskriva verklighetens hjältar.

»Förr och nu» publicerar här en Babelnovell, som ej tidigare publicerats, på svenska i Stefan Lindgrens översättning. Novellen skrevs för att ingå i *Röda ryttarmén* men togs av något skäl inte med.

Vi publicerar också två av inläggen i debatten Gorkij-Budjonnyj.

Babel finns på svenska tidigare representerad med *Budjonnyjs röda ryttarmé* (1930, övers. Josef Riwkin/Daniel Brick, 1963, övers. Staffan Dahl) och *Berättelser från Odessa* (1960, övers. Ester och Josef Riwkin, Staffan Dahl).

I vår utkommer på Ordfronts förlag en volym tidigare ej utgivna berättelser av Babel i Stefan Lindgrens översättning.

Först var de nio

Novell av Isaak Babel
Övers: Stefan Lindgren

Alla nio fångarna är döda. Det känner jag på mig.

Igår när korpral Golov, en arbetare från Sormovo, dödade den gänglige polacken, sade jag till vår stabsschef att korpralen var ett dåligt föredöme för soldaterna. Vi måste upprätta en lista över fångarna och skicka dem till staben på förhör.

Så beslöt också stabschefen. Jag tog penna och papper ur min ränsel och kallade på Golov.

— Du ser på världen genom dina glasögon, sade han och gav mig en hatfylld blick. I händerna höll han en polsk uniformsrock med hängande ärmar.

— Ja, det gör jag, svarade jag. Och hur ser du på världen, Golov?

— Jag ser på den med en eländig arbetares ögon, sade han och gick bort till en av fångarna. Uniformrocken var för liten för Golov. Årmarna räckte knappt till armhålbågarna. Nu fingrade han på fångens kalsonger av fältjägarsnitt.

— Du är officer, sade Golov, och satte handen i pannan mot solen.

— Nej, klippte fången av.

— Soldater har inte såna kläder, muttrade Golov och tystnade. Han teg, ryckte till och såg med vitnande, vidöppna ögon på fången.

— Min mor har stickat dem, sade fången bestämt.

Jag vände mig om och såg på honom. Det var en yngling med smal midja. På de gulbleka kinderna hade han lockiga polisorger.

— Min mor stickade dem, upprepade han och slog ned blicken.

— Hon sticker som en maskin, mor din, inflikade Andrusjka Burak, en rödkindad kosack med sidenskimrande hår, som nyss

dragit byxorna av den motvillige polacken och kastat dem över sin sadel. Andrusjka vred skratande fram till Golov, tog försiktigt uniformrocken ur hans händer, lade den på sadeln ovanpå byxorna och red med en lätt pisksnärt bort från oss. I samma ögonblick sken solen fram mellan några moln. Med sitt bländande ljus bådade den in Andrusjkas häst som ystert galloperade bort och sorglöst slog med sin stubblade svans. Golov följde konfunderad kodsackens flykt. Han vände sig om och fick syn på mig, där jag stod med listan över fångarna. Sedan såg han på den unge polacken med de lockiga polisongerna. Den besvarade blicken med ungdomligt förakt och log åt hans förvirring. Då satte Golov händerna till munnen och ropade:

— Än är det liv i republiken, Andrusjka! Det är för tidigt att roffa åt sig. Släng ifrån dig lumpen!

Andrusjka slog dövörat till. Han red på i galopp och hästen svängde lekfullt på svansen, som om den ville sopa bort oss.

— Föräddare, sade Golov, rullade på r-
en och blev sur och stel. Han gick ner på
knä, siktade med geväret, sköt men miss-
ade. Andrusjka vände omedelbart hästen
och red rakt mot korparlen. Hans rödb-
lommiga ansikte blev vitt flska.

— Hör på här, bror! skrek han med klangfull stämma och blev glatt överraskad av styrkan i sin egen röst.

— Vad tigger du om, din djävul? Du ska ta hand om tio polacker, vad är det att bräka om. Vi har tagit hand om hundratal förr, utan att behöva be dig om hjälp...

Om du kallar dig arbetare, gör skäl för namnet.

Med en triumferande blick galopperade Andrusjka iväg igen.

Golov såg inte på honom. Han satte handen till pannan. Det rann blod från den som regn ur en höstack. Han lade sig på mage, kröp fram till ett dike och höll sitt sönderslagna, blödande huvud i den nästan uttorkade fåran.

Alla nio fångarna är döda. Det känner jag på mig. Sittande på min häst gjorde jag en lista över dem i snygga spalter. I första spalten numererade jag dem. I den andra antecknade jag deras efternamn och i den tredje vilka enheter de tillhört. De hade varit nio allt som allt. Den fjärde var Adolf Schulmeister, en judisk bodbetjänt från Lodz. Han tryckte sig hela tiden mot min häst och strök och smekte min stövel med darrande fingrar. Hans ben hade knäcks med en gevärskolv. Det lämnade ett tunt spår av blod efter sig som från en sårad hund och på hans galna, gulaktiga flint bubblade svetten och glänste i solen.

— Ni är jude, min herre! viskade han och smekte förtvivlat min stigbygel. Ni är...

Han skrek så att spotten rann ur munnen, och hela hans kropp riste av glädje.

— Ställ in dig i ledet, Schulmeister! skrek jag åt juden men slogs plötsligt av en dödlig känsla av svaghet, började glida ur sadeln och sade lågt:

— Hur visste du det?

— Du har den där snälla judiska uppsynen, sade han med gäll röst, medan han hoppade på ett ben med hundspåret bakom sig. Vår snälla uppsyn, min herre.

Jag kunde knappt slita mig från hans påflugna skräck för döden. Jag samlade mig sakt, som efter en hjärnskakning. Stabsofficeren beordrade mig att inspektera kulsprutorna och jag red bort till förbanden. Kulsprutorna släpades upp för en kulle, som kalvar i snaror. De rörde sig sista vid sida som en boskapshjord och skramlade roingivande. Solen spelade på deras dammiga mynningar, och jag såg en regnbåge speglas i järnet.

Den unge polacken med de lockiga polsongerna såg på trupperna med en bondsk nyfikenhet. Plötsligt lutade han sig fram med hela kroppen och bakom honom fick jag syn på Golov, som krupit upp ur diket och nu trött och blek och med sönderslaget huvud riktade geväret uppåt. Jag sträckte ut armarna emot honom och

skrek, men ljudet fastnade i munnen, svälldes och kvävdes där. Golov sköt snabbt fången i bakhuvudet och reste sig. Den häpne polacken vände sig emot honom, gjorde helt om som under en truppermönstring. Med en långsam rörelse, likt en kvinna som ger sig åt en man, höjde han båda händerna till nacken, föll till marken och dog på fläcken.

Ett lättat och belåtet leende spelade i Golovs ansikte. Hans kinder återfick snabbt sin färg.

— Våra mödrar sticker inte sådana underkläder åt oss, sade han lömskt till mig. Stryk en och ge mig en lista på åtta...

Jag gav honom listan och sade förtvivlat:

— Du får stå till svars för det här, Golov.

— Jag ska svara för mig, skrek han med obeskrivlig triumf. Men inte inför dig, din glasögonorm, utan inför folk av min sort, hemma i Sormovo! Dom kommer att förstå...

Alla nio fångarna är döda. Det känner jag på mig. I morse bestämde jag mig för att ge den döde en själammässa. Ingen annan än jag skulle göra det i den röda ryttararmén. Vår enhet hade slagit läger på ett skövlut polskt gods. Jag tog min dagbok och gick till den allttjämt oskadda trädgård. Där växte det hyacinter och blå rosor.

Jag började göra anteckningar om korpralen och de nio döda männen. Men jag avbröts genast av ett surr, ett bara alltför välbekant surr. Tjerkasjin, stabens lakej, gick till anfall mot några bikupor. Den rödkindade Mitja från Orjol följde honom med en rykande fackla i händerna. De hade lindat in sina huvuden i uniformsockarna och bara ögonspringorna glödde. Myriader av bin försökte slå tillbaka inkräktarna och stupade vid sina kupor. Jag lade min penna åt sidan, förskräckt av det stora antal själammässor som förestod mig.

Ett öppet brev till Maksim Gorkij från Semjon Budjonnyj (Krasnaja Gazeta, 26 oktober 1928)

Käre Aleksej Maksimovitj,

Våra rikstidningar "Pravda" och "Izvestija" publicerade 30 september utdrag ur er broschyr "Till landsbygds- och krigskorrespondenter — Hur jag lärde mig skriva."

I den texten hävdar ni följande, i en diskussion om litteraturens två huvudströmmarna, romantik och realism:

"Gogol skrev 'Berättelsen om hur Ivan Ivanovitj och Ivan Nikiforovitj blev ovänner', 'Godsägare från den gamla goda tiden' och 'Döda själar' och han skrev också 'Taras Bulba'. I de tre förnämnda porträtterade han människor med döda själar, en ond sanning alltså; sådana människor fanns och finns ännu i denna dag och genom att porträttera dem skrev Gogol som en 'realist'."

I Taras Bulba framställde han Zaporozjekossackerna som gudfruktiga riddare och kraftkarlar som kunde lyfta en fiende på ett spjut, även om skafet på spjutet omöjligt kunde hålla uppe en vikt på 100 kilo utan att bräckas. I vart fall existerade inga sådana Zaporozjekossacker och Gogols berättelse är en vacker osanning. Här, liksom i alla de historier som Rudny Panenko berättar, är Gogol en romantiker som tröttnat på att iakta de 'döda själarnas' trista liv.

Kamrat Budjonnyj har slagit ned på Babels 'Röda ryttararmé' och det skulle han inte ha gjort för Budjonnyj själv tycker om att försköna inte bara sina manns utseende utan också sina hästars. Babel, å andra sidan, förskönade sina manns inre, vilket i mina ögon är bättre och sannare än vad Gogol gjorde med sina Zaporozjekossacker.

Människan är fortfarande ett djur i många avseenden och kulturellt är hon bara en ungmö. Det är alltid nyttigt att försköna och prisa henne."

Även om det är mycket svårt för mig att tvista med er i litterära spörsmål, måste jag ändå, eftersom "Den röda ryttararmén" kommit på tapeten igen, säga att jag är oenig med er Aleksej Maksimovitj, trots all respekt för er, och jag ska försöka förklara varför jag kritiserat "Röda Ryttararmén" och varför jag tror mig ha goda skäl till detta.

Till att börja med anser jag att en författare måste känna till sitt källmaterial och jag vågar påstå att Babel aldrig var och inte kunde ha varit en verklig, aktivt stridande soldat i Första ryttararmén. Jag vet att han för omkring med någon enhet långt bak i trossen, en av de enheter som alltid till vår olycka var en belastning på våra stridande soldater. För att vara exakt, var Babel i vårt första kavalleris bakvatten.

Vad skriver Babel om som ger honom rätt att använda en så bred titel som "Rö-

da ryttararmén”?

Babel hänger sig åt fruntimmersprat, gräver i gammalt skvaller och berättar med fasa om någon rödarmist som stulit bröd och kyckling någonstans. Han uppfinner saker som aldrig hänt, smutskastar våra bästa kommunistiska befälhavare, och låter fantasin löpa amok, han helt enkelt ljugar...

Handlingen i Babels berättelser vänsställs av författarens erotomaniska intryck. Hans ämnen spänner över allt från en galen judes yranden till plundrandet av en katolsk kyrka, från det skräp som kaveleristerna ger till sitt eget folfolk till porträttet av en syfilitisk rödarmist och det slutar med en uppvisning av författarens vetenskapliga intresse, när han vill se hur en judisk kvinna som våldtagits av tio Makhnosoldater ser ut. Precis som han betraktar livet som en solig äng i maj med ston och hingstar betraktar han också Röda ryttararmén genom ett erotiskt prisma.

Jag råkar veta säkert att medan Babel såg kvinnob bröst och bara ben runt arméns fältkök, Pani Elizas tjänsteboställen, långt inne i skogen, vakna och sovande, i olika kombinationer, så var det en del andra saker Första ryttararmén gjorde som Babel inte såg.

Och det är helt naturligt och begripligt. Hur skulle Babel från den bakre trossen överhuvudtaget kunna ha sett de ställen där arbetarnas och böndernas öde avgjordes. Det kunde han bara inte.

Jag tror att om Babel velat sätta en titel som motsvarar den genre han skriver i skulle han ha kallat sin bok ”I Röda ryttararméns bakvatten”. Det skulle ha varit mer träffande.

Nu frågar jag: iakttog författarens ens den mest elementära sanningen, den minsta respekt för historiska perspektiv, vilket är ett måste för den realistiska konsten? Det gjorde han inte och det är desto mer chockerande som han sysslar med män av vilka en del fortfarande är i livet och med fakta som är välkända för varje rödarmist. Tyvärr, Aleksej Maksimovitj, det finns inte den minsta omsorg om sanningen i boken.

Jag tror, Aleksej Maksimovitj, att ni är överens med mig att det, för att beskriva den hjältemodiga klasskampen, en kamp av ett format som inte skådats tidigare i mänsklighetens historia, är det nödvändigt att först av allt förstå dessa klassers natur, dvs åtminstone delvis känna till den marxistiska dialektiken. Då visar det sig att Babel inte håller måttet. Det är därför hans försök att skildra livet och traditionerna i Första ryttararmén läses som en smådeskrift och är genomsyrad av ett småborgerligt synsätt.

Naturligtvis är Första ryttararméns hjältemodiga kämpar enkla, rättframma, ofta nästan illiterata, men ”konstverk” som detta, i en tid då vi upplever avgörande strider mellan arbete och kapital, är inte

bara ovälkomna, utan jag tror rent skadliga.

Därför har jag kritiserat Babels ”Röda ryttararmé”. Och jag är inte den enda som gjort det, för hela den revolutionära massan som bygger socialismen framför era ögon är på min sida.

Hur kan man med tanke på allt detta säga, att Babel skildrade Röda ryttararméns soldater bättre och mera sanningsenligt än Gogol skildrade Zaporozjekossackerna? Är det möjligt att en lyhörd person som ni, Aleksej Maksimovitj, inte uppfattat att också när han gav oss sin ”vackra osanning” om Zaporozjekossackerna, undvek Gogol som var en stor konstnär att använda en simpel ton, medan Babel, den påstådda realisten, har förskönat sina kampar från insidan så att jag ännu i denna dag får brev som protesterar mot det grova, avsiktliga och arroganta förtälet av Första ryttararmén.

Vi har länge betraktat Babels bok som en smådeskrift och jag skulle inte ha nämnt det igen om inte ni, Aleksej Maksimovitj, tagit upp saken, just när ni berättade för våra nya proletära landsbygds- och krigskorrespondenter hur man ska skriva.

Jag anser inte att de ska beskriva vårt tids förebilder på det sätt Babel gjorde.

Med djupaste erkännsla,

S Budjonnyj

Senjon Budjonnyj 1927.
Foto: Arkadij Sjatjet.

**Gorkijs svar på Budjonny's brev
(Pravda den 27 november 1928).**

Käre kamrat Budjonnyj,

Jag kan inte instämma i er åsikt om Babels "Röda ryttararmé" och jag protesterar bestämt mot er värdering av den talangfulle författaren.

Ni säger att han "för omkring med någon enhet långt bak i trossen." Det förringar varken Babel eller hans bok det minsta. För att laga en soppa behöver kocken inte sitta i grytan. Författaren till "Krig och fred" tog aldrig del i striderna med Napoleon och Gogol var ingen Zaporożjekossack.

Ni talar om Babels erotomani. Jag har just läst om Babels bok och jag hittade inga symptom på den sjukdomen, även om jag naturligtvis inte kan förneka att det finns vissa erotiska detaljer i hans berättelser. Det är helt i sin ordning. Krig väcker alltid en rasande eroticism. Det är något man kan se i alla krig, i såväl tyskarnas uppförande i Belgien som ryssarnas i Ostpreussen. Jag är böjd att betrakta det som en naturlig om än abnorm stegring av människans forplantningsdrift, en instinkt som är vanlig bland människor som står inför döden.

Jag är en noggrann läsare men jag fann ingenting i Babels bok som antyder att den skulle vara en "smädesskrift". Tvärtom

Maksim Gorkij.

Foto: Michail Nappelbaum.

väckte hans bok min kärlek och respekt för soldaterna i Röda ryttararmén, genom att de skildras som riktiga hjältar — de är oförskräckta och de känner djupt stortheten i den sak de kämpar för. Jag känner inget annat så färgstarkt, livfullt porträtt av enskilda soldater, ingen beskrivning av massan av rödarmisters psykologi som skulle kunnat hjälpa mig att förstå styrkan som gjorde det möjligt att genomföra det lysande fälttåget, den saknar motstycke i rysk litteratur.

Det franska kavalleriets attack i Zolas

"La Débâcle" visar bara den mekaniska rörelsen av massan av soldater och deras mekaniska sammanstötningar.

Inte heller är jag överens med er om att våra soldater är "enkla, rättframma". Det skulle jag inte ha trott ens Babel förutan, som med sådan talang ökat min förståelse av heroismen i en armé som är den första i historien som vetat vad den kämpar för och vad den ämnar fortsätta att kämpa för.

Tillåt mig, kamrat Budjonnyj, att säga att den kärva och oberättigade tonen i ert brev är en orättvis förörläppning av en ung författare.

Våra författare lever i en övergångstid under svåra förhållanden i ett land där det finns åtminstone 20 000 000 småägare och bara 2 000 000 marxister, av vilka nästan hälften som säger att de är marxister uppfattar denna ungefär lika intelligent som en papegoja upprepar mänskliga ord. Under sådana förhållanden är det omöjligt att ha mycket strikta krav på ideologisk fasthet på dessa författare. Vårt liv är motsägelsefyllt och inte alla så didaktiskt som det förgånga, som lätt lärde oss vem att älska och vem att hata. En författare är en människa som får sin näring av sanningen, och använder fantasins färg för att hos sin läsare framkalla en reaktion av aktiv kärlek eller aktivt hat. Ni får inte glömma att folk har uppföstrats med religiösa åsikter om ägande och att alla

olyckor, alla livets tragedier, alla dess smutsiga sidor har sina rötter i en ägarinstinkt som från antiken hyllats som grundvalen för staten och den viktigaste källan till privat lycka.

Det är omöjligt att på tio år omskola ett folk som i tusentals år fostrats att dyrka guld och pengar. Men vi måste i vårt eget intresse visa förståelse för varje människa som kan hjälpa oss i vår kamp mot den vittrande men fortfarande starka stöttepelarna av ett skamligt förflutet. Babel har talang. Vi är inte så många att vi kan behandla talangfulla och nyttiga människor med förakt. Ni har fel, kamrat Budjonnyj! Ni misstar er, och ni har glömt att tusentals av era soldater lystrar till era åsikter. För att vara korrekt och till gagn måste en kritiker vara objektiv och hänsynsfull mot våra unga litterära krafter.

Med högaktning

M Gorkij

(Övers Stefan Lindgren)

En humanistisk skandal

av Mats Miljand

□ Bibliotekarien vid Uppsala universitet Bengt Åhlén påbörjade under andra världskriget ett arbete med att sammanställa en bibliografi över den svenska censurhistorien. Bibliografin avsåg att spänna över hela den historiska epoken från Gustav Wasa och fram till nutiden. Arbetet avbröts i mitten av 50-talet, då Åhlén avled. »Det är en typisk svensk humanistisk skandal att det unika materialet får ligga otryckt» skriver Mats Miljand i denna recension av den på Ordfronts förlag nu utgivna inledningen till den omfattande bibliografin.

Bengt Åhlén var bibliotekarie vid Uppsala universitets bibliotek och påbörjade redan under andra världskriget arbetet med en bibliografi över den svenska censurhistorien, driven av vrede över tryckfrihetsinskränkningarna. Det tog många år att samla det omfattande materialet ur protokoll och andra källor från Gustav Vasas tid till nutid. Parallellt arbetade han med redaktörsskapet för bl a Svenskt författarlexikon. Som han syftade till att förteckna samtliga skrifter, som varit föremål för censureringspraxis, och gick grundligt till väga, hade han bara nått fram till inragningsmaktens avskaffande när han 1955 gick bort i förtid. Manuskripten till den inledande historiken och till bibliografin har sedan dess förvarats på Carolinas handskriftsavdelning, åtkomliga endast för forskare.

Nu, trettio år senare, har författarens hustru Agneta Åhlén med stöd från Grannatska fonden och Emil Hejnes Stiftelse

för rättsvetenskaplig forskning kunnat fullfölja arbetet med den omfattande bibliografin, som nu innehåller titlarna på mer än tusen böcker och andra skrifter, som ges om århundradena av halsstarriga myndigheter betraktats som farlig läsning och drabbats av censureringspraxis. I väntan på eventuell tryckning ligger allt samlat i kromologiskt ordnade akter, innehållande biografiska data om författarna, anteckningar om åtalade och eventuella straffpåföljder, noter om kända exemplar, litteraturhänvisningar, noter rörande citerade källor och andra kommentarer.

Det är en typiskt svensk humanistisk skandal att det unika materialet får ligga otryckt i oviss väntan. Kanske borde tryckfrihetsvänner ta initiativet till en insamling för att möjliggöra bibliografins publicering! Det vore en viktig markering i en tid då maktthavare ånyo gör stämplingar mot tryckfriheten.

Till dess får vi försöka låta oss nöja med den historiska översikt som Bengt Åhlén planerade som inledning till bibliografin och som också har slutredigerats av Agneta Åhlén. Den har försetts med ett tillägg av Lillemor Widgren Matlack, som för krönikan fram till våra dagar, och utgivits av Ordfronts förlag.

Det är ett i alla avseenden ypperligt arbete. Den som trott att Sverige varit ett undantag, en den humanistiska toleransens ö i ett hav av inkvisition, tvingas korrigera sina föreställningar. I denna krönika tecknas ett Sverige som alltför sällan dyker upp i de historiska översiktsverken.

Inte alltid har de svenska myndigheterna varit på så gott humör som när den svenska armén under kriget mot Danmark 1645 tillfångatagit den förment författaren till en paskill — en typ av smådeskrift som var ett vanligt propagandavapen vid den tiden — riktad mot Sverige *Dania ad exteros de perfidia suecorum* (Danmark till omvärlden om svenskarnas trolöshet). I stället för att överlämna fången till bödeln, som väl var det vanligaste förfaringssättet vid liknande fall, tvangs fången att »i en gröt uppåta den sextio sidor omfattande kvartovolymen».

Värre gick det för Johan Henrik Schönheit, landsfiskal från Umeåtrakten, som på grund av sin processlystnad drevs från sitt ämbete. Han satt häktad i Umeå rådstuga anklagad för tjänstefel men kom på okänt sätt fri och dök 1695 upp som översättare av tysken H.J.C Grimmelhansens bok *Om den förträfflige kyske Josephs lefwernes beskrivning*. Efter flera avslag på ansökningar om tryckningstillstånd lyckades Schönheit få ett halvt löfte om imprimator och igångsatte tryckningen sedan censorn, Peringer-Lillieblad, godkände de första arkten. Censorn anmälde detta till konsistoriet som begärde förbud på boken emedan man befunnit den vara fylld av »barbarismer och obsceniteter». Upplagan på 500 exemplar blev indragen och Schönheit rymde till Hamburg. Därifrån sände han 1701 till riksåden Bengt Oxenstierna och Johan Gabriel Stenbock en tryckt skrift med titeln

Höchst-notwendige Defension wie auch abgehöthige Ehren-Rettung. Skriften väckte herrarnas förtrytelse och de sände en skrivelse till Karl XII, som befann sig i fält, och anmälde smådeskriften som de funnit fylld av förgripliga uttryck riktade mot såväl Kung. Maj:ts kollegier som mot riksrådet och flera undersåtar. De föreslog en plan för att kidnappa Schönheit, som ju befann sig utanför svensk jurisdiktion. Kungen tillstyrkte »de av Sveriges högsta lagvårdande myndighet, justitierevisionen, föreslagna gangstermetoderna» och sedan aktionen mot Schönheit lyckats överlämnades denne till de svenska myndigheterna.

Efter dom av Svea hovrätt blev han 1703 kåstruken i Stockholm och iförd halsjärn skickad till livstids straffarbete på Marstrandens fästning. Där utvecklade Schönheit en extatisk pietism, som han gav uttryck för i tal och skrift. En särskild kommissori- alrätt tillsattes i Marstrand för att rannsaka den nu möjligen sinnessjuka Schönheit. Domen innebar att hans skrifter skulle

»i hans åsyn av bödeln uppbrännas, högra handen avhuggas och på kåken anslås efter gammal sedvana, som i följande domarreglerna §14 billigt för lag hållas bör, samt han sedan halshuggas och kroppen under galgen begravas, i följd av Guds och världslig lag.»

Kommissorialrättens dom fastställdes av Göta hovrätt och översändes till justitierevisionen, som den 24 maj 1706 avkunnade slutlig dom. Hur den fasansfulla historien slutade låter vi Bengt Åhlén själv berätta, som prov på hans utsökta stil.

»Till det av underrätterna utmätta någ så grymma straffet tillade landets högsta domstol en skärpnung, som till Schönheits tragedi fogar den hiskligaste tortyr vår rättgånghistoria har att förtälja. Sedan hans skrifter bränts och högra handen avhuggits skulle tungan utskäras ur hans mun, först därefter skulle halshuggningen verkställas. Ännu

en finess hade de svenska riksråden att bjuda på, vilket som förut nämnts hade en fruktansvärd symbolisk betydelse. Hans stympade lik skulle inte som kommissorialrätten dömt nedgrävas under galgen, utan — sedan handen och tungan uppspikats på schavotten — å bålet brännas.»

Det var det grymmaste straffet i Sveriges censurhistoria.

Förutom sådana detaljerade inblickar i svensk historia redogör också Bengt Åhlén för den svenska censurlagstiftningens framväxt och förändringar. Det blir en löpande krönika över överhetens, kyrkans och statens, behov att kontrollera undersåtarnas tankar och medvetande.

Bilden av Åhlén själv blir allt tydligare under läsningen. Det tycks ha varit en man som, likt Torgny Segerstedt, inte endast såg till tryckfriheten som medborgarens enda garanti för sin rätt, utan för vilken censur var detsamma som andligt barbari och kulturell kräftgång. Textens klarhet grumlas aldrig, det råder aldrig något tvivel om var Bengt Åhlén står, trots att han sällan lämnar sitt censurhistoriska perspektiv för direkt politiska kommentarer.

Enligt vad som framgår ur efterlämnade anteckningar hade Åhlén tänkt avsluta sitt arbete med följande rader, som också avslutar den nu utgivna, förövrigt mycket vackra, volymen:

»Ingen frihet ges utan tryckfrihet. Ett folk som nödgas leva under trycktvång kan, för att tala med Isaac Newton, leka med snäckorna på stranden, men det får aldrig upptäcka sanningens ocean.»

Bengt Åhlén. ORD MOT ORDNINGEN. Farliga skrifter, bokbål och kättarprocesser i svensk censurhistoria. Förford och tillägg av Lillemor Widgren Matlack. ill. 270 s. Ordfronts förlag 1986. Pris: ca 145:-

ISBN 91-7324-275-6

Lantbruk utan läckor

av Svante Svensson

Nyligen utkom i FRN:s skriftserie Källa ett litet häfte på 59 sidor med titeln *Lantbruk utan läckor, aktuell debatt om kväveläckaget*. Bakom den anspråkslösa titeln döljer sig faktiskt en av årets viktigaste publikationer. Jag skall försöka förklara varför.

I nr 4/1986 av Förr och Nu hade vi en artikel om den gröna revolutionens paradox. Utifrån ett exempel från Indien diskuterade författaren, Veer Singh, det indiska jordbrukets problem och hur det moderna kapitalistiska jordbruket påverkar inte bara skörderesultaten utan hela livet i de indiska byarna. Jordbruksfrågorna är förstas lika viktiga här i vårt land även om de sociala frågorna står annorlunda.

Få saker har haft större inverkan på svensk kultur än den snabba avfolkningen av landsbygden under perioden 1945-1970. Vi som nu är kring 40 har ju ännu minnena kvar av ett samhälle som nu är borta. Av kamraterna i min folkskoleklass är bara två av tretio kvar i kommunen som jordbrukare. Resten försörjer sig i städerna. Och det lantbruk som bedrivs liknar inte det för 40 år sedan. De små gårdarna med växelbruk

och djur är borta. Kvar finns rationella enheter, antingen spannmålgårdar utan djur (ibland drivna av människobönder) eller också högspecialiserade jordgubbsföretag, mjölkfarmer, äggproducenter eller svinfabriker. Om man numera ser djur beta fritt är det lika ofta inhyrda hästar för stadsbornas nöje som kor.

Denna väldiga process, som dragit in miljoner människor i det moderna stadslivet, har närmast oöverskåpbara konsekvenser för den svenska kulturen. För en materialist är därför sködetröskan, mjölkkanläggningarna, konstgödningsmetoder och besprutningsfilosofier väl så viktiga som de direkta kulturyttringarna när det gäller att förstå samtiden.

Vart är då det svenska jordbruket på väg? Hur kommer den landsbygd vi i vardagen lämnat bakom oss att formas under de närmaste decennierna? Eller: Hur kommer vi tvingas ändra den? Sedan ett par decennier har vi kunnat se ökande problem med den nuvarande jordbrukspolitiken. Miljöfrågorna har blivit akuta i och med att man kunnat konstatera storskalig

Avslöjad u-hjälp

av Åke Johansson

□ Lasse Bergs bok *Vem hjälper biståndet? avslöjar verkligheten bakom det allmänt medkännande pratet om u-hjälp, menar Åke Johansson i denna recension.*

Den offentliga svenska debatten om den s k biståndsverksamheten kan delas in i tre teman.

1. När vi enprocentsmålet?
2. Politisk-moralisk kritik mot vissa länder som mottagare.
3. Industriförbundets krav på ökad andel bundet bistånd. Hela denna debatt kan hänföras till avdelningen snömos.

Det är märkligt och förbannat typiskt att

u-hjälpens verkliga innehåll så kan undanhållas i debatten. Faktum är att av de drygt 130 miljarder som gått från statskassan till SIDA:s biståndsverksamhet, kan möjligen 5% sägas ha kommit de fattiga i tredje världen till godo. Övriga pengar har gått till svensk byråkrati och svenska företag, till FN-byråkratin, de transnationella bolagen och till överklassen i tredje världens länder. Biståndsverksamheten är en klart lönsam

andra artikel att återkomma till denna fråga. I Källa 29 hävdar emellertid Sten Ebersten att det är absolut nödvändigt att tillämpa och utvidga den moderna jordbruksforskningens roll i det praktiska jordbruket. Och han tar upp ett antal intressanta frågor som visar att tekniken i grunden är en fråga om politik. Överskotten i dagens svenska jordbruk är ju t ex helt och hållet skapade av priserna. Och samtidigt pekar han på möjligheterna. Vid ett tredubblat utbyte kommer rapsoljan att konkurrera med mineralolja. Vi skulle då snabbare än annat kunna utnyttja förnyelsebara energikällor i ett jordbruk där kväve och fosfor går upp i växterna i stället för att läcka ut ur systemet.

Han har också en klar blick för konsekvenserna:

»I det biologiska miljöriktiga och naturresurshållande jordbruket tycks ju också behovet av mänsklig arbetskraft inte öka. Vad skall alla människor syssla med? Varför inte spela fiol och flöjt, lyssna på Mozart, idrotta . . . och bli jordbrukare.

Nej — det är bara delvis ett skämt. Ju effektivare vår materiella produktion sköts av datorer och robotar desto större utrymme blir det, i varje fall teoretiskt, för människan att syssla med rent mänskliga ting.

D v s med det Marx en gång kallade intellektuellt arbete. Men det kommer säkert att bli hårda politiska strider om detta. Och under många långa onödiga år kommer fiskarna dö i Gullmarsfjorden och på andra håll. Trots att medlen redan finns att bryta gjennom!

LANTBRUK UTAN LÄCKOR. Aktuell debatt om kväveläckaget. Redaktör Peter Sylwan. Medverkande Torsten Ingestad, Rune Andersson och Sten Ebbersten. 59 s. Källa 29. Forskningsrådsnämnden 1987.

ISBN 91-86174-50-9
ISSN 0349-0556

påverkan. Det räcker säkert i detta sammanhang med att peka på havsbottnarnas tillstånd i Kattegatt. Man kan diskutera om detta hänger samman med läckaget av fosfater eller av kväve, ostridigt är emellertid att det moderna jordbruket läcker på ett fullkomligt oacceptabelt sätt.

Om det skall bli uthärdligt att leva måste detta läckande jordbruk omformas med kloka politiska åtgärder. Och det handlar då inte om en syréntorsromantisk storsopinion utan om handfasta beslut som kräver kunniga medborgare för att bli genomförda.

Som framgår av denna anspråkslösa skrift är det fullt möjligt att undvika miljökatastrofer av typen döda havsbottnar. Hur avancerat vi än kan tycka att det moderna jordbruket är så arbetar det fortfarande med mycket ofullständig kunskap om det totala systemet av grödor, gödselmedel och mikroorganismer. Tro det eller ej, men toppskördarna på ca tio ton spannmål per hektar, som uppnås på vissa gårdar i Skåne och Uppland, utgör inte alls någon teoretisk maximigräns. I forskningssammanhang kan man nå mycket större skördar, och detta utan att jordarna läcker gödsel ut i sjöarna och havet! Om detta är författarna i denna skrift teoretiskt överens. Men sen utbyter en spännande debatt som rör en brännande politisk fråga. Torsten Ingestad menar att forskningsresultaten ganska omedelbart kan komma att omsättas i praktiskt jordbruk och att vi med modern forskning kan lösa problemen ganska snabbt. Rune Andersson anser däremot att det inte bör vara ett mål att utnyttja mer sofistikerade kunskaper, den vanlige jordbrukaren kommer att värja sig mot att arbeta med spektrometrar, datorer och analyser för att optimera sin odling. Jordbruk är en livsform, menar han.

Det kanske mest spännande inlägget står Sten Ebbersten för. Han disputerade en gång på en av de intressantaste avhandlingar som publicerats i detta land. Den rörde frågan om bekämpningsmedelsrester i livsmedlen och jag planerar så småningom i en

affär för alla inblandade parter, utom för skattebetalarna och för de fattiga massorna. I Bangladesh t ex har BNP ökat mer än i Japan de senaste 15 åren. Men de fattiga är lika fattiga. Nya djupborrade rörbrunnar med dieselpumpar gynnar jordägaren och tillväxten men massarbetslösheten gör att lönerna sjunker och svälten ökar.

I Mocambique har Sida stött en jordbruksutveckling mot högmekaniserade statsfärmer, som gör landet beroende av utlandet vad gäller expertis, valuta, maskiner m m. De transnationella bolagen och den svenska exportindustrin gynnas men inte fattigbönderna.

I Sverige står politikerna och berömmar sig för sin solidaritet och medkänsla. Vi hjälper heter det. KYSS CARLSSON!

Lasse Bergs bok *Vem hjälper biståndet?* avslöjar verkligheten bakom det allmänt medkännande pratet om u-hjälp. Därför har den också tystats ner. Någon artikel på en debattsida. Sedan kan föreställningen fortsätta.

Lasse Berg har rest i Asien och Afrika i 20 år. Har följt biståndsprojekten i Bangladesh, Indien, Mocambique och Botswana. Han är kunnig och vet att svälten inte beror på naturkatastrofer. Vet att Indiens jord skulle kunna föda dess befolkning flera gånger om. Vet att den kinesiska revolutionen gav makt och mat åt fattigbönderna.

Också SIDA känner till detta. Deras uppföljningar av projekt visar att varken den bilaterala hjälpen eller den multilaterala, via FN och Världsbanken, är särskilt lyckad, för de fattigaste del. Men den fortsätter. Stora projekt för ökad produktion,

ökad tillväxt och så hoppas man att det ska sippra ner några korn också till de behövande. Fast man vet att det inte fungerar så.

Lasse Berg föreslår att biståndet inriktas på hjälp till en utveckling som börjar i pyramidens botten och växer uppåt. Krediter till de egendomslösa, arbetsintensiv och kapitalsnål teknologi. Alltså öka produktiviteten och köpkraften bland massorna. Enligt Berg håller också SIDA med om det men de anser problemen för stora och fortsätter i biståndsbyråkraternas gamla banor.

Politikerna måste naturligtvis fås att ta ställning till det verkliga innehållet i biståndspolitik. Fortsatt snömos och spel för galleriet eller en verklig solidaritet med tredje världens fattiga? Vill och kan regeringen satsa på direkt stöd för ökad makt åt fattigbönder? Och vilka länder kan acceptera en sådan hjälp? De frågorna går inte Lasse Berg in på. Men sådan hjälp är naturligtvis omöjlig. Det är självklart inte vår sak att göra den nödvändiga revolutionen i Indien. Den kommer de indiska massorna själva att göra. Men vi kan hjälpa dem och oss själva och försöka begränsa den »hjälp» som idag ökar skuldkrisen och utlandsberoendet hos tredje världens länder.

Till den uppgiften och för att skapa en ökad förståelse för de verkliga problemen i tredje världen är Lasse Bergs bok nödvändig att studera.

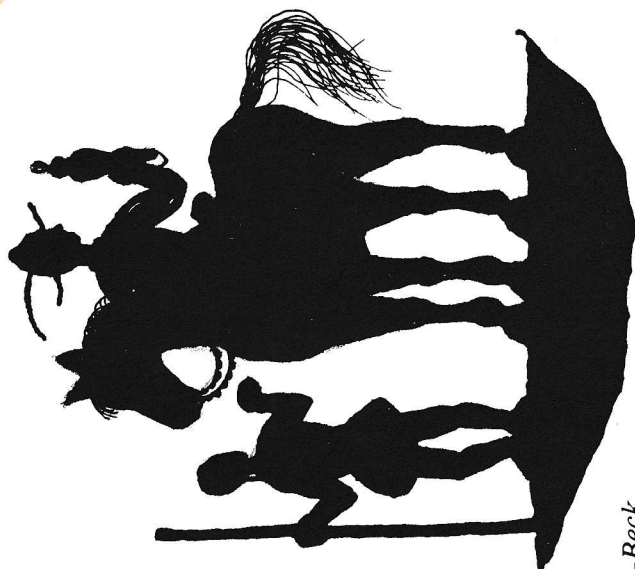
Lasse Berg. *VEM HJÄLPER BISTÅNDET?* 235 s. Rabén & Sjögren 1987. Pris: ca 142:-

BOKANMÄLNINGAR

grafisk form: Gunilla Karlsson

Ansvariga:
Lars André
Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 SUNDSVALL

Tel. 060-11 70 24

Ill. Kaj Stuart-Beck

Carl Jonas Love Almqvist. *I AMERIKA. Sammanställning av Lars Krumlinde.* 238 s. Brombergs 1987. Pris: ca 147:-

ISBN 91-7608-343-8
Lars Krumlinde har med sin sammanställning av Almqvists Amerika-brev släppt om inte en bomb så åtminstone en kraftig dammvippa bland de svenska litteraturforskarna. Brevet är inte så kontroversiella för sitt innehålls skull utan på grund av sin blotta existens. Krumlinde har fräckheten att forska efter eget huvud och finner texter i Almqvists samtida svenska dagspress som högst sannolikt är av den landsflyktiges

penna. Artiklarna är skrivna under pseudonym vilket lett Krumlinde till ett omfattande detektivarbete. Några texter råder det fortfarande tveksamhet kring men merparten måste nog betraktas som det sista (?) komplementet till Almqvists samlade skrifter.

Innehållsligt är de publicerade texterna i mycket en hyllning till det spirande amerikanska lyckoriket: järnvägsbyggande, industrialisering, social och ekonomisk frihet för driftiga själar. Litterärt är volymen varken särskilt djuplodande eller omväxlande.

Anders Tidström

Gunder Andersson. KÖTTETS LUST OCH SJÄLENS. 223 s. LT 1987. Pris: ca 142:-

ISBN 91-36-02654-9
Det är roligt att Gunder Andersson kommit loss igen. Och han gör det naturligtvis i det lilla formatet där han redan som debutant på 70-talet visade framfötterna. Den här volymen är fragmentarisk, mycket har mera karaktär av skisser än färdiga tankar och allt håller inte samma höga klass. Men i barndomshistorierna och i de korta berättelserna om folk som inte riktigt får till det (eller får till det på fel sätt), där glöder ett intensivt klasshat som ger orden kraft att tränga in i läsaren. Och samlivsdialogerna är så väl fångade att man tycker sig vara med i samma rum.

Dennis Zackrisson

Johan Asplund. DET SOCIALA LIVETS ELEMENTÄRA FORMER. 269 s. Bokförlaget Korpen 1987. Pris: ca 135:-

ISBN 91-7374-086-1
Asplund har föresatt sig att skriva ett antal sidor om »social responsivitet», dvs hur människor agerar tillsammans och reagerar på varandra.

Efter att ha meddelat detta i ett företal fyller han boken med redovisningar av ett tjugotal experiment som andra utfört. På ett pladrigt sätt refereras så det ena experimentet efter det andra och Asplund ger sina synpunkter på hur man borde tolka resultaten. När jag utmattad och uttråkad kommer fram till sid 246 och rubriken »Sista experimentet», drar jag en lättnadens suck. Äntligen är det snart dags för några slutsatser. Men då är boken slut! Något avslutande kapitel finns inte.

Boken efterlämnar ett djupt tvivel på socialpsykologin som vetenskap och på författaren som författare.

Staffan Glassel

Mary Benson. NELSON MANDELA. Förford Desmond Tutu. Övers. Gunnar Gällmo. 248 s. Alfabet 1986. Pris: ca 165:-

ISBN 91-7712-083-3
Titeln till trots är Mary Bensons bok icke ett ingående porträtt av människan Nelson Mandela. Snarare ett sammandrag av ANC:s historia, i vilken Mandela de senaste trettio åren intagit en klart ledande roll.

Det finns många sanningar om Sydafrika. Denna version har vunnit många bekräftelse. Om bilden är sann, renodlad eller förenklad kan likväl diskuteras.

I kontrast till Mandelas mångomvittnade statsmannaskap, tillskrivs han åsikter och uttalanden som är ytliga som i en ledare i Neues Deutschland. Detta synes dock inte besvära författaren. Under läsningen växer därför frågan: Vem är Mary Benson? (Var den original- eller förlagstexten ger någon ledtråd.)

Den rörliga dispositionen och ett något otympligt språk förringar dessutom bokens läsvärde.

Benson har knappast skrivit standardverket om den politiske jätten Mandela.

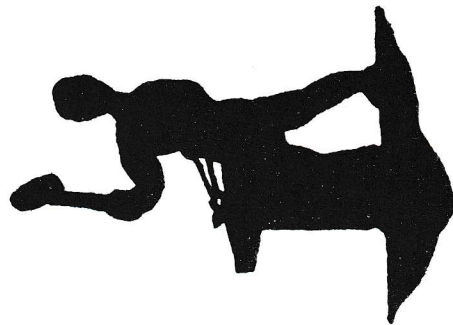
P O Eriksson

John Berger. OCH LIKT FOTOGRAFER, MIN ÄLSKADE, VÅRA ANSIKTEN SNABBT FÖRBLEKNAR. Övers. Steve Sem-Sandberg. 125 s. Brombergs 1987. Pris: ca 100:-

ISBN 91-7608-286-5
John Berger har skrivit flera läsvärda böcker om konst och konstbetraktande, men också romaner, filmmanus, m.m. Även i denna bok finns texter om flera konstnärer insprängda i helheten. Men huvudsakligen handlar det om människans uppfattning av den subjektiva och den objektiva tiden, och om hennes uppfattning av rummet, t.ex. emigrantens förlorade och aldrig återfunna hem. Boken kan närmast beskrivas som en samling korta essäer, uppblandade med dikter, där styckena är ordnade efter författarens associationer. Det är en inte helt lättläst bok, ibland med kloka saker att säga men stundom en smula tråkig.

Omslaget (som inte författaren är skyldig till) är ännu ett förskräckligt exempel på reklambyråkrätsch utan anknytning till bokens innehåll.

Ulla Wennberg

Ingmar Bergman. LATERNA MAGICA. 336 s. Norstedts 1987. Pris: ca 107:-

ISBN 91-1-876002-3
Myten om den geniale, opolitiska Bergman är skickligt iscensatt. Bergman är bra på borgerligt själsliv, han har gjort ett par bra filmer och skrivit en ojämn självbiografi.

Många barndomsbilder är skarpt berättade, som filmbilder ur *Fanny och Alexander*. Avsnitt om arbetet med teater är intressanta. Men mycket är pratigt, skvallrigt och tråkigt.

Intellektuell skärpa är inte Bergmans starka sida. Han reagerar fysiskt och flyr obehagligheter.

Ett typiskt borgerligt illusionstrick är påståendet att han efter 30-talets Hitlersvärmeri blev opolitisk. Som om det vore opolitiskt att inte ta ställning eller att ägna sig åt mysfifieringar typ: film är dröm, som tränar djupast in i själens skymningsrum.

Marie-Louise Persson

Görel Cavalli-Björkman. CARL LARSSON PORTRÄTTMÅLAREN. III. 158 s. Författarförlaget 1987. Pris: ca 390:-

ISBN 91-7054-523-5

Ännu en bok om Carl Larsson tänker man med en suck. Nå, ämnet är intressant, Carl Larsson målade många porträtt, och de är ambitiöst analyserade i boken. Författaren har delat in dem i olika grupper, »familjen», »konstnärsvänner», »mecenater», osv, och på så vis kunnat göra en redig genomgång av ett annars mycket stort material. Hon behandlar också hans självporträtt. Illustrationerna är många och bra reproducerade, och en hel del bilder har man inte sett så ofta. Intressant är att se hur Carl Larsson misslyckades med att porträttera Strindberg och Zorn - han beundrade båda för mycket.

Ulla Wennberg

Stig Claesson. SKAM DEN SOM FRYSER. 185 s. Omslag av förf. Bonniers 1987. Pris: ca 157:-

ISBN 91-0-047291-3
Stig Claessons berättelse om reklamtecknaren Natanael är sammanvävd av händelser som alla löper samman i en liten svensk småstad. I Elsa Anderssons konditori. En norsk detektiv försöker lösa sitt livs kriminalfall, en mordgåta dyker upp. Brottslingen rör sig bland helt vanliga människor. Natanael försöker lösa sin livsgåta.

Runt alla dessa figurer ringar Stig Claesson in den stora frågan om identiteten. Vem är svensk? Vad är det svenska? När Elsa Andersson tar en sax och klipper ur de gamla socknarna ur den moderna kartan över orten, upptäcker hon ett litet område som aldrig blivit kartlagt. En liten plats som finns i verkligheten; där finns t o m en liten röd stuga byggd. Så typiskt Slas att leta upp en liten svensk platt dit inte överheten nått. En fri stad.

Anne Lidén

James Lincoln Collier. LOUIS ARMSTRONG. Övers. Lars och Elisabet Rosenberg. 382 s. Rabén & Sjögren 1986. Pris: ca 192:-

ISBN 91-29-57677-6
Denna bok är enligt förlaget standardverket om Louis Armstrong. Vi får följa hans liv från sekelskiftets New Orleans till hans död 1971. För den som håller Louis Armstrong för att vara en av 1900-talets största musiker finns här mycket att hämta. En hel rad skivinspelningar analyseras ända ned till enskilda toner.

För den som inte har Louis Armstrongs samlade skivor i hyllan blir detta ganska tråkigt i längden.

Hoppar man över dessa kapitel får man sig ändå en hel del jazzhistoria till livs. Jazzens barndom i New Orleans är noggrant skildrad. Senare tiders jazzhistoria ägnas ett mer flyktigt intresse och beskrivs enbart utifrån det armstrongska perspektivet.

Den som älskar Louis Armstrong bör genast köpa boken. En omfattande diskografi finns med.

Börje Löfgren

R Courtine. MADAME MAIGRETS RECEPTBOK. Förford G Simenon. Övers. Theresa Martinet och Johan Öberg. Övers. av Simenons text Claes Hylinger. 272 s. Bokförlaget Korpen 1986. Pris: ca 147:-

ISBN 91-7374-304-6
Madame Maigrets receptbok är en bok för alla som vill lära sig laga den riktiga, hemlagade, franska husmanskosten. Boken handlar om matlagning av bondskt slag som endast kan erfaras i en fransk familj, s k cuisine bourgeoise. Den handlar inte om mat som erbjuds i de franska mondäna lyxkrogarna runt hela världen, s k haute cuisine.

Recepten är resultat av chefen Courtines långa erfarenhet. Han avslöjar många av sitt yrkes hemligheter. Han talar genom Madame Maigret, den berömda kommissariens fru. Boken är lättläst och enkelt presenterad. Varje recept åtföljs av utdrag ur Simenons böcker. Till varje rätt ges några förslag på utsökta franska viner. En värdefull bok som möjliggör matlagning på franskt vis var man än befinner sig.

Philippe Grampeix

Sven Delblanc, Lars Lönnroth m fl. DEN SVENSKA LITTERATUREN. Del 1. Från forntid till frihetstid. Ill. 284 s. Bonniers 1987. Pris: ca 310:-

ISBN 91-34-50861-9
En ny galeas har sjösatts på den svenska dikts ocean; en svensk litteraturhistoria som med Sven Delblanc och Lars Lönnroth som rorsmän börjat utkomma med det första bandet av sex.

I denna första del börjar man i litteraturens gryning och gör halt vid frihetstiden. Fornid och medeltid, reformation, renässans och barock; epokena skynar förbi i denna rikt illustrerade litteraturhistoria.

I förordet betonar författarna avståndet till tidigare litteraturhistorier; nuida litteraturhistoriker måste också inlemma tidigare som låga och ovärdiga ansedda genrer i sin framställning.

Av denna del att döma torde verket vinna i bredd vad det eventuellt förlorar i djup; redan här avtecknar sig den »bredare» behandling av ämnet som författarna eftersträvat.

Plus i kanten emellertid för lättillgängligheten, bildrikedomen och avsnitten om Medeltidskyrkans genrer och Karolinsk barock.

Kent Begler

Margaret Drabble. DEN STRÅLANDE VÅGEN. Övers. Hilja-Katarina Wallin. 432 s. Trevi 1987. Pris: ca 215:-

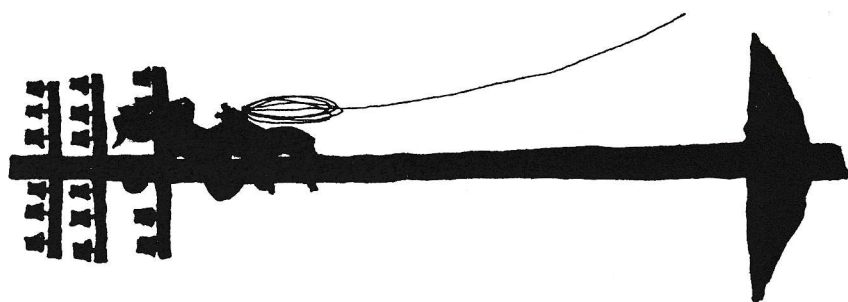
ISBN 91-7160-8184
Psykoanalytikern Liz Headland, läraren Alix Bowen och konsthistorikern Esther Breuer är goda vänner och studiekamrater från Cambridge. Kring de tre kvinnorna, deras män, barn och släktingar kretsar handlingen i romanen, som skildrar hur verkligheten kan gestalta sig i 1980-talets England.

Margaret Drabble har lyckats göra tre välutbildade, självmedvetna kvinnors liv och vänskap till underhållande, medryckande läsning. Det finns humor i boken.

Originella bifigurer i förfallna hus skapar Dickens-stämning. Bitvis blir det dock tätt på grund av redogörande stil med många uppräknningar i tät följd. Författaren räddar spänningen med skilsmässor, djup-sinniga samtal och samhällsintressen. Även bestialiska mord med avhugna kvinnohuvuden förekommer.

Margaret Drabble tonar fram mycket engelsk. När man lägger från sig boken, bär man länge med sig bilden av romangestalterna och samhällsmiljön i nutidens England.

Gunborg Andrée

Carlos Drummond de Andrade. TVÅRSNITT. Tvåspråkig utgåva. Förford, urval och tolkningar Arne Lundgren. 261 s. Nordan 1987. Pris: ca 107:-

ISBN 91-7702-127-4
Carlos Drummond de Andrade, en av Brasiliens främsta poeter, dog 85 år gammal den 17 augusti i år. Den stora dagstidningen Folha de Sao Paulo tillägnade honom därför en särskild bilaga den 21 augusti. De Andrade visade aldrig någon entusiasm för Joao Goulart men när militärerna upphävde demokratin och tog makten 1964 tog han omedelbart avstånd från dem. Utan att någonsin vara politiskt militant skrev han fram till 1976 korta, biträ och ironiska kommentarer till deras verksamhet, långt över censurinstansernas förståndsnivå.

I Arne Lundgrens urval möter vi en kan-ske alltför mild poet. Ibland blixtrar det dock till. Urvalet speglar lyrik från debuten 1930 fram till dikter publicerade 1977. Carlos Drummond de Andrade är bra och mycket brasiliansk.

Marianne Fors

Buchi Emecheta. ANDRA KLASSENS MEDBORGARE. Övers. Olof Hoffsten. 245 s. Brombergs 1987. Pris: ca 155:-

ISBN 91-7608-315-2
Adah är ännu i tonåren när hon kommer från Nigeria till England med sina två barn. Hon reser dit för att försörja sin man som studerar, men hon har också egna planer på att studera och så småningom bli författare.

I England är Adah en andra klassens medborgare, dels som invandrare och svart, dels som hustru till en man som låter bitterheten över sitt eget misslyckande gå ut över familjen. Efter några år av misshandel och ytterligare tre barnsängar lyckas hon till slut bryta upp för att gå sin egen väg.

Buchi Emecheta har kallats en nigeriansk Moa Martinson. Det omdömet instämmer man gärna i efter att ha läst denna osentimentala, rappt berättade, självbiografiska roman.

Eva Bäckstedt

Per Anders Fogelström. VITA BERGENS BARN. 398 s. Bonniers 1987. Pris: ca 187:-
ISBN 91-0-047315-4

Vita bergens barn är, enligt författaren, hans sista Stockholmsroman. Skildringen av tiden från 1820 fram till 1860 knyter ihop *Vävarnas barn* och *Krigens barn* med *Mina drömmars stad* och de därpå följande böckerna till en stor sammanhängande skildring av Stockholm från mitten av 1700-talet till 1968.

Som i alla Fogelströms böcker får man en mycket kunnig och trevlig historielektion och man ser att det ligger mycket källstudier bakom. Tyvärr blir — kanske just därför? — många av personerna ganska blodlösa och olika dramatiska händelser i deras liv mest en förevändning för att få berättat olika fakta om livet i Stockholm, t ex brandväsendets uppbyggnad eller organisationen av sjukvården vid koleraepidemier-na.

Men visst är det en läsvärd skildring av en tid som det inte skrivits så mycket om.

Catrin Rönmark

Michel Foucault. SEXUALITETENS HISTORIA 2. Njutningarnas bruk. Övers. Britta Gröndahl. 242 s. Gidlunds 1986. Pris: ca 145:-

ISBN 91-7-844-062-9
Den franske historikern Michel Foucault är föremål för ett stigande intresse i Sverige. Hans sätt att utforska historien är ett annat än det traditionella. Han befinner sig långt ifrån kungarnas och krigens historia, och söker i stället fånga in det som ligger mer »under ytan» — det som är både mer outtalat och självklart. Ett sådant sätt att närma sig historien är lika fascinerande som svårt. Som läsare blir man mycket imponerad av Foucaults kunskaper, fantasi och inlevelseförmåga.

Allt fler av Foucaults böcker finns att läsa på svenska. Nu senast har den andra delen av *Sexualitetens historia* utkommit. Den behandlar antika förhållanden och ger samtidigt nya perspektiv på vår egen tid. Det är en mycket lärorik och underhållande historia!

Inga Sanner

Julien Gracq. EN BALKONG I SKOGEN. Övers. Carl-Gustaf Bjurström. 160 s. Interculture 1986. Pris: ca 157:-

ISBN 91-866008-12-6
Följande kanske motsägelsefulla anteckningar om Julien Gracq finns på företaget Intercultures utgåva av *En balkong i skogen*: »Julien Gracq har aldrig deltagit i det franska litterära livet.» och »Julien Gracq, född 1910, var surrealismens främste företrädare inom prosan under de tjugo åren från 1938 och framåt. . .»

Händelserna i *En balkong i skogen* utspelar sig under inledningsskedet av andra världskriget. I bokens början anländer officersaspirant Grange till en militärpostering och i slutet ligger han skadskjuten. Gracqs roman är fascinerande eftersom han med sitt täta, nästan slutna bildspråk förmår skildra så mycket.

Marianne Fors

Günter Grass. RÄTTINNAN. Övers. Eva Liljegren. 412 s. Bonniers 1987. Pris: ca 185:-

ISBN 91-0-047325-1
Rättinnan skildrar vår samtid, men utan att uppehålla sig vid den mer än på några sidor.

Genom en härva av över- och underordnade, ibland mer, ibland mindre, fantastiska historier ges en drastisk, galghumoristisk bild av vårt Nordeuropa i skuggan av de två »skyddsmakterna».

Boken kan, vad gäller stil och vissa personer (dvärgen Oskar blir 60 år) sammanföras med *Blecktruman* (1959) och *Flundran* (1977) till en sorts trilogi om Nordeuropa där Grass' barndomsstad Danzig/Gdansk utgör ett självklart centrum. Men nu är det sent i historien.

Meningarna är andruttet korta och situationen desperat, men kanske ännu inte uppgiven.

»Om vi inte kan rädda skogarna undan föroreningsskåden så låt oss åtminstone filma dem.»

Vare sig man delar svartsynen eller ej är det en viktig och underhållande roman.

Rolf Hagglöf

Jan Guillou. DEN DEMOKRATISKE TERRORISTEN. 322 s. Norstedts 1987. Pris: ca 182:-

ISBN 91-1-872242-3
Det är många som har försökt skriva politiska thrillers och få som lyckats bra; bland dem Graham Greene och Eric Ambler. Ofta blir den politiska lidelsen eller sakkunskapen ett alltför tungt bagage, som gör berättelsen segt spänningslös. En flyhänt actionförfattare brukar i stället tappa bort den politiska fråga han försöker slå mynt av.

Jan Guillous andra bok om agenten Hamilton är bättre än den första från i fjol. Här löper inte handling och politiska resonemang i långa sambandslösa sjok utan har integrerats till en slagkraftig gestaltning. Därmed tvingas t ex de enögda rasisterna på Expressen att avslöja sig med öppna angrepp.

Dennis Zackrisson

Bengt Gustavsson. KOSMISK RESA. Ill. Liber 1984. 127 s. Pris: ca 64:-

ISBN 91-38-90407-1
Hans Wigzell. VÅRT FANTASTISKA IMMUNFÖRSVAR. Ill. Liber 1984. Pris: ca 64:-

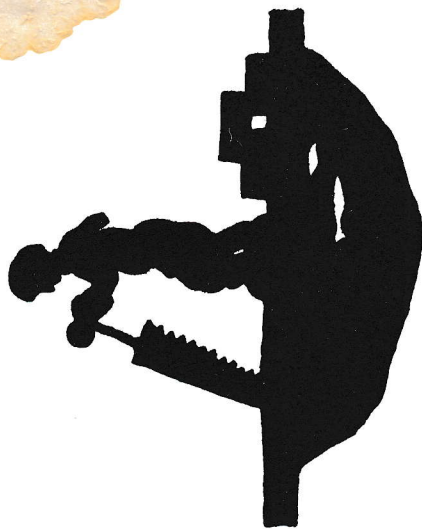
ISBN 91-38-90410-1
Kosmisk resa och *Vårt fantastiska immunförsvar* ingår i Forskningsrådsnämndens förmåliga serie med aktuella populärvetenskapliga böcker, FORSKNINGENS FRONTLINJER.

Gustavssons bok tar oss med på en resa i mormors gamla gungstol ut i universum, till nebulosor, svarta hål och neutronstjärnor, från universums födelse i Den stora smällen och fram till dess åldrande och död — och eventuella återuppståndelse. På vägen hinner han också med ett besök hos materiens minsta beståndsdelar och vi får en svindlande insikt i sambandet mellan det allra största och det allra minsta. Gustavsson är en förtäfflig, pedagogisk guide.

Wigzell avtäcker den fascinerande värld som kroppens immunförsvar utgör, långt mer komplicerad och sinnrik än vad man normalt föreställt sig. Framställningen är väl inte fullt lika pedagogisk som i Gustavssons bok, men med lite ansträngning fullt läsbar för en lekman. Och man blir rikt belönad.

Båge böckerna är utmärkt illustrerade med teckningar och foton samt försedda med användbara register.

Hans Olsson

Bengt Hallgren. SKITT ELLER KANEL. Omkring Alexander L Kielland. Åren 1878-1906. Ill. Olaf Gulbransson. 144 s. Alba 1987. Pris: ca 120:-

ISBN 91-7458-890-7
Skitt eller kanel är en roman av den norske författaren Alexander Kielland skriven genom ett ombud; den svenska 1900-talsförfattaren Bengt Hallgren. Till formen är det en personlig dagbok, där de stora sammanhängen blandas med reflexioner av mer vardaglig och privat karaktär. Oftast lyckas Hallgren smälta samman de två nivåerna, och Kiellands funderingar kring uppförandet av ett nytt Ibsen-drama ingår i en sammanhängande helhet tillsammans med de ständiga penningbekymren.

Den lilla berättelsen förflyttar oss hundra år tillbaka i tiden. Hallgren ger inte så mycket nytt till den officiella historieskrivningen, men han ger historien en mänsklig dimension.

Inga Sanner

Nancy Harrison. WINNIE MANDELA. Övers. Ingrid Maria Ingemark. 230 s. Brombergs 1987. Pris: ca 135:-

ISBN 91-7608-364-0
»Vårt folks moder, vi är med dig!» Ett meddelande från omvärlden i latrinhinkens sörja när den häktade och isolerade Winnie Mandela.

Och visst är de med henne.

Under Nelson Mandelas fängelsevistelse har maken Winnie allt tydligare framstått som levande symbol för det svarta Sydafrikas motståndsvilja och krav på förändringar.

Mot det vita afrikander-väldets övergrepp och gemener har hon under snart trettio år — med värdighet — hävdat sina rättigheter som maka, mor och medborgare.

En levande skildring av en okuvlig kvinna.

P O Eriksson

Per Helge. GÅRDSTRÅDET. En lyrisk essä. 31 s. Rallarro 1987. Pris: ca 45:-

ISBN 91-85650-43-9

»Jag återkom till något oäkompigt för tekniken», säger författaren. Och därmed till något — fast det inte utsägs — ointressant för prylmakten. Och därmed — också uttalat — till något för människan viktigt.

Det handlar om den mänskliga samhörigheten med den jord, som vi är komna ur och ska återgå till. Om inväxandet i det oss omgivande, i träden (»... är jag i färd med att skrivas in /- - -/ i det gamla gårdsträdets kartotek av årningar»), i husen, i verktygen. ... Om banden till släktet (»Här /- - -/ blir de levande med stigande ålder allt tydligare») och till djuren (»Det är inte arbetskarlen /- - -/ som poserar med hästen; det är två jämlingar»).

I ett prosapoetiskt skönt och rent språk fångar författaren stämningen i en gammal gård, »... livsljuden /- - -/ från den älven man själv simmar i.»

Birger Andersson

Arne Helldén. MASKINERNA OCH LYCKAN. Ur industrisamhällets idéhistoria. III. 301 s. Ordfront 1986. Pris: ca 147:-

ISBN 91-7324-276-4

Helldén intresserar sig för patriarkalismen i industrisamhället, hur lite kulturen egentligen förändras av industrialismen, hur det klassiska kulturarvet och det upplysningsfilosofiska arvet förhåller sig till industrisystemet, när och hur l'ancien régimes efterblivna »tankefigurer» försvinner, d v s när industrialisten blir modern kapitalist.

1800-talets intellektuella reaktion på industrisystemet var avvisande. Få hyllade industrialismen, knappt ens kapitalisterna själva. Även den socialistiska traditionen rymmer en ambivalent hållning till bl a arbetet. Socialisternas samhällskritik är slående lik den konservativa, menar Helldén.

Även där dominerade aristokratiskt färgade pastorala paradisdömmar, »trädgårdsmästarsocialism».

Man kan från olika utgångspunkter ifrågasätta åtskilligt i Helldéns resonemang och tyvärr tyngs framställningen av en del onödiga upprepningar som gör den lite tjugig, men förtjänsterna är avgjort större än svagheter. Boken är djärvt uppslagsrik och fokuserar problem som alltför lite uppmärksammas.

Mats Miljand

Olle Häger. BONDENS ÅR OCH BAGARENS BILDER. Ill. 206 s. LT 1987. Pris: ca 225:-

ISBN 91-36-02405-8

I södra Hälsingland, alldeles vid Söderala, ligger byn Heden. Där var Sven Englund bonde, decennierna strax efter sekelskiftet. I samma by fanns bagaren Hugo Falkman. 1897, samma år som Sven Englund kom till byn och övertog en gård, köpte bagaren sin kamera. Detta skulle visa sig vara en fruktbar kombination åtta år senare, när TV-historikern Olle Häger kom över den kubikmeter anteckningsböcker och diverse papper som Sven Englund lämnade efter sig. Så blev bondens dagbok texten och bagarens bilder (det var på den tiden man kunde fotografera) illustrationerna till denna vackra och kloka bok om bondliv vid sekelskiftet, om bevaringsövningar, diskussionsaftnar och blåbandsfester, om lungsotsdöd och drängfylla, om inkomster och utlägg. Kort sagt en bok om det enda verkligt varaktiga; historien.

Jan-Olov Nyström

Gunnar Hägglöf. VAR FÖRSIKTIG I BERLIN! Möten med Hitlermotståndare under krigsåren. 150 s. Norstedts 1986. Pris: ca 165:-

ISBN 91-863742-6

Gunnar Hägglöf har skrivit tolv minnesböcker sedan 1971. Det var onödigt att skriva denna trettonde minnesbok. De handlingar som här beskrivs har behandlats mycket bättre i de utmärkta *Möten med Europa* och *Samtida vittne*. Nu presenteras mycket allmänt det nationalsocialistiska

Tyskland under 1930- och 1940-talen samt krigspolitik, uppblandat med några personliga glimtar som är en upprepning av tidigare skildrade minnesbilder. Det utlovade ämnet »möten med Hitlermotståndare» behandlas egentligen inte. De inströdda uppgifterna om motståndsrörelsen är få och osystematiska. Två av »mötena» (med Carl Goerdeler) upprepas dessutom.

Bara genom stor stil och ett litet format lyckas boken komma upp i de 150 sidor som förmodligen skall motivera priset. Att lägga ut så mycket pengar för en sådan i dubbel bemärkelse tunn skrift lönar sig verkligen inte.

Martin Grass

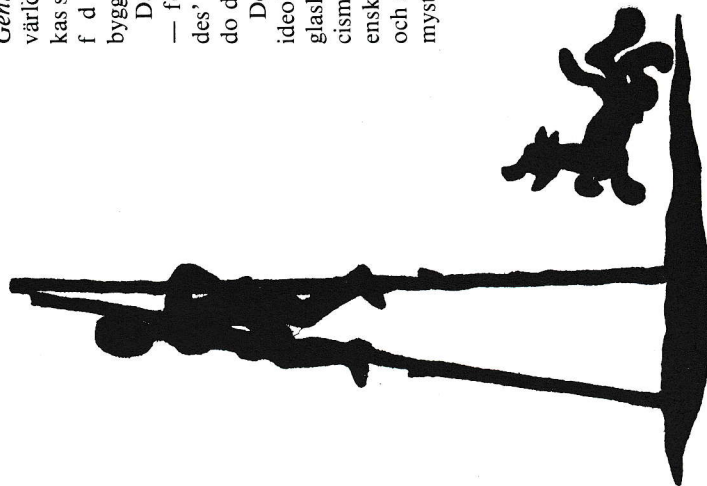
P C Jersild. GENIERNAS ÅTERKOMST. Krönika. 398 s. Bonniers 1987. Pris: ca 187:- ISBN 91-0-047337-5

Geniernas återkomst är Jersilds hopplugna världshistoria. Från apmänniskor på Afrikas savanner till framtida apmänniskor i ett f d aidsreservat, styrda av miljöverket, byggnadsstyrelsen och kulturrådet.

Däremellan har det mest gått åt helvete — för honom som ville att folk på Herodes' tid skulle tro på en limpa, för Leonardo da Vinci som politiker o s v.

Det hela är fyndigt och styvt berättat och ideologin finns där, om än inte alltid så glasklar. Lågmäldhet, förnuft och skepticism bör råda, slumpen är högsta rättvisa, enskilda människor är universums mått och skålen att förbättra världen finns bara i mysticism och religion.

Marie-Louise Persson

Geir Kjetsaa. FJODOR DOSTOJEVSKIJ. Ett diktarliv. Övers. Urban Andersson. 435 s. Atlantis 1986. Pris: ca 222:-

ISBN 91-7486-468-8
Fjodor Dostojevskij's liv och verk förmår alljämt fascinera forskare över hela världen. Han tillhör »de eviga följeslagarna» vars diskussion om ändamål och medel, moral och mänsklig värdighet uppenbarligen mer och mer lockar också nutidens människor.

I Kjetsaas bok står »livet» i förgrunden. De enskilda verken diskuteras endast i den mån de kan belysa och kommentera diktarens personliga utveckling.

Stödd på delvis nytt källmaterial kastar Kjetsaa ett nytt ljus över tilldragelser och upplevelser i Dostojevskij's barndom. Hans epilepsi får en ny innebörd; de myter om diktarens sjukdom som exempelvis Freud bidrog till att sprida över världen blir omsorgsfullt vederlagda.

Allt som allt har Kjetsaa skrivit en förtjänstfull biografi som man läser med spänning och fascination från första sidan till den sista.

Kent Begler

KALEVALA. Övers. och förord Björn Collinder. 367 s. Forum 1987. Pris: ca 152:-

ISBN 91-37-09-337-1
Det folkliga epos som under namnet *Kalevala* sammanfogades av läkaren och litteraturforskaren Elias Lönnrot i mitten av 1800-talet har alltsedan dess betecknats som födelsen för den finska nationallitteraturen.

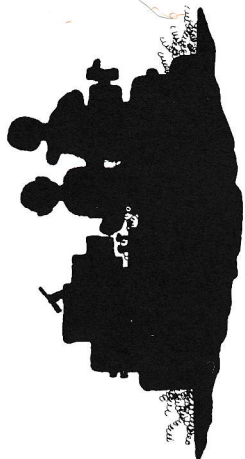
Verket föreligger nu återigen på svenska i en av översättaren egenhändigt reviderad översättning från 1948.

Kalevala har alla den folkliga diktningens karaktäristiska drag; knapp och karg låter den i sina kväden och rim folkets mödor och myter tona fram ur legendernas dimmor. Här kan man läsa om Odlingens uppkomst, om Lemminkainens brudrov och andra bragder.

Redan de berömda inledningsraderna upplever läsaren som en inbjudan att delta i ett storslaget episkt gästabud: »Jag är eggad av ett uppsåt - - att i toner ta till orda - -».

En större och djupare läsupplevelse i vintermörkret torde svårigen kunna upplettas!

Kent Begler

Martin Lamm. SWEDENBORG. En studie över hans utveckling till mystiker och andeskådare. Inl. Olle Hjern. Efterskrift. Inge Jonsson. Hammarström & Åberg 1987. 316 s. Pris: ca 167:-

ISBN 91-7638-067-X
Martin Lamm's biografi över Sveriges mest berömda och inflytelserika filosof är mycket klargörande. Det som just nu fascinerar mig i den är att Lamm så tydligt lyckas klarlägga sambandet mellan forskaren och mystikern Swedenborg. Lamm visar att det är teoretiska problem inom naturvetenskapen som föser Swedenborg in i religiösa frågor. Det är också den typen av överväganden som gör att Swedenborg konstaterar att frålsningen nås genom handlingarna och att djävulen inte kan finnas.

Lamm's skildring öppnar för en djupare förståelse av Swedenborgs avgjort stora inflytande på så skilda författarskap som Balzac, Baudelaire, Almqvist och Strindberg. Den borde utgöra standardverk för t ex lärare i filosofi och svenska. . . Som det nu är så vet fransklärare i Frankrike mer om Swedenborg än svensklärare i Sverige.

Lars André

Bernard-Henri Lévy. ÅNGEL OCH DEMON. Övers. Ingrid Krook. 421 s. Legenda 1987. Pris: ca 197:-

ISBN 91-582-0840-2
Bernard-Henri Lévy's skildring av en pre-sumtiv terrorists utveckling från tidig barndom i nazinfluerat överklasshem under andra världskriget, via maoismen vid sextio-talets slut, till 80-talets terrorism, är en blandning av schabloner och påkörnetakt-tagelser. Roligt och intressant gestaltar Lévy liknande tankesystem som tidigare i *Bar-bari med mänskligt ansikte*. Benjamin, ter-roristen, presenteras från sidan, indirekt, genom mammas dagbok, förhör med far-bror Jean, älskarinnans brev och advoka-tens folkning. Så blir han objektiv, abstrakt och gängse. Berättelserna korsar varandra och långsamt växer bilden av en lynnig överklassyngling fram. I slutavsnittet fram-träder Benjamin själv med en liten bekän-nelse. Han tänker att hans utveckling be-stämts av en mentor, advokaten, och nu är han mycket trött. Lévy skildrar allt utifrån men det sägs ju att han var med på den tid då vi hade roligt.

Lars André

Mario Vargas Llosa. DEN SANNA BE-RÄTTELSEN OM KAMRAT MAYTA. Övers. Jens Nordenhök. 324 s. Norstedts 1987. Pris: ca 172:-

ISBN 91-1-851582-5
I slutet av 50-talet lär ett misslyckat upp-rorsförsök ha ägt rum i Jauja i södra Peru. Kring denna incident bygger Vargas Llosa upp sin historia om Mayta, en av ledarna i upprорот. Romanen förespeglar en doku-menterade undersökning där sanningshal-ten i det som inträffat ständigt provas och ifrågasätts och där bevekelsegrunderna har ständigt skiftande innebörder. Berättelsen om Mayta liksom den tidigare *Kriget vid världens ände* ställer de nödvändiga frågor-na åt oss om upprорets och den sociala re-volutionens möjlighet och mening.

Carl-Eric Johansson

MED ARKEOLOGEN SVERIGE RUNT.
När? Var? Hur? Serien. Huvudredaktör
Sverker Jansson och Erik B Lundberg.
Tredje omarbetade upplagan. Ill. 442 s. Fo-
rum 1987. Pris: ca 137:-

ISBN 91-37-09153-0
Arkeologin är en vetenskap som lever.
Massor av fynd under senare år har tvingat
fram, eller kommer att tvinga fram, omvär-
deringar av vår tidiga historia — med åter-
verkningar ända in i vår nutid. Så måste
t ex övre Norrlands historia skrivas om helt
efter de stora fynd som gjorts.

Att mot denna bakgrund ge ut ett upp-
slagsverk över Sveriges fornminnen kan ha
sina svårigheter. Den andra upplagan fick
omarbetas efter bara något år! Vissa två-
säkra uttalanden i denna bok ter sig redan
något tveksamma.

Bokens olika författare företräder skilda
uppfattningar, vilket är bra eftersom det
understryker att fornkunskapen lever.

Man har fått gallra hårt bland det man
velat ha med och urvalet kan naturligtvis
diskuteras.

Med dessa förbehåll i minnet är detta en
mycket användbar handbok.

Catrin Rönmark

... MED ALLA TILL BUDS STÅENDE
MEDEL... En antologi om ubåtshotet
och trovärdigheten hos vårt försvar. Red.
Ingemar Folke och Lars Hansson. Bidrag
av Lars Hansson, Hans von Hofsten, Bengt
O'Konor, Wilhelm Agrell, Gustaf Petré,
Sven O Andersson, Rolf Andersson, Inge-
mar Folke, Tom Necander, Margareta Zet-
terström, Lars Gustafsson och Anders
Ehnmark. 134 s. Prisma 1987. Pris: ca 160
kr.

ISBN 91-518-2110-9
När defatism och antiintellektualism bre-
der ut sig i medierna behövs det kunskaper
och iskalla fakta om Sveriges utsatta läge.
... Med alla till buds stående medel...
borde vara en väckarklocka! Regeringens
instruktioner om ubåtsjakten finns i *IKFN-
förfordningen*. Enligt folkrätten och rege-
ringsformen får regeringen använda våld
för att hindra kränkningar av svenskt terri-
torium. Varför gör den inte det? FIB-
juristerna argumenterar för att en stående
order om sänkning av främmande ubåtar
som kränker våra gränser borde ges av re-
geringen.

Ingen vågar se sanningen i vitögat, skri-
ver Gustaf Petré. Men precis som Vilhelm
Moberg tvingades ompröva sin inställning
till kriget, måste nu alla fredsvänner lära av
fakta och ompröva defatismen. Ge boken i
julkalpp till släktingar och vänner om livet,
friheten och ditt eget land är dig något värt!

Anne Lidén

Jan Myrdal. **BREV FRÅN EN TURIST.**
Bilder Gun Kessle. 230 s. Norstedts 1987.
Pris: ca 162:-

ISBN 91-1-873262-3
Brev från en turist består av korta stycken
skrivna i samband med en resa till Indien
1970, samt av äldre stycken från resor 1957-
60. Mycket handlar om själva resandet:
»... det är med resandet som med kärleks-
livet; det utförs inte enbart för avkomma.
För nöjes skull alltså! Turist!» Huvuddelen
av styckena i den andra delen, skrivna för
Byggforum, handlar om resandets objekt:
om byar och städer, om arkitektur och
sambandsbyggande — som oftast när det
gäller Jan Myrdal insatt i ett historiskt, po-
litiskt och kulturellt perspektiv.

Det är just perspektivrikedomen som gör
hela boken så spännande, invanda före-
ställningar och begrepp ställs på huvudet,
våra fördomar provoceras. Vi inser resan-
dets nödvändighet.

Kessles genialt enkla illustrationer är inte
mindre inspirerande.

Skam dock åt Norstedt för alla korrek-
turell!

Hans Olsson

Anders Persson. 1808. Gerillakriget i Fin-
land. Förord Matti Klinge. Ill. Åke Eriks-
son. 271 s. Ordfront 1986. Pris: ca 140:-

ISBN 91-7324-2616
Historien har ingen egentlig realitet innan
den lösgjorts ur arkivens osorterade göms-
len och sammanställts, bearbetats och le-
vande gjorts. En av dem som de senaste
åren tillhört de främsta att väcka historien
till meningsfull betydelse för oss här och nu
är Anders Persson. Hans bok om gerillakri-
get i Finland ger både det konkreta förlop-
pet på ett levande språk och insikter om be-
vekelsegrunder och bakomliggande spel.
Det finns bakom denna text en odogmatisk
lust att berätta hur det var. Men, Anders
Persson, nog finns det en udd mot det sven-
ska i Finland. Men har den kanske vässats
under senare tid?

Carl-Eric Johansson

Yrsa Stenius. **VÅR TIDS HJÄLTAR.** 134
s. Tiden 1986. Pris: ca 105:-

ISBN 91-550-3257-5
Vad är det som har gjort Finlands president
Mauno Koivisto så omätligt populär bland
finlänarna? Och vad är förklaringen till
att mordet på Olof Palme väckte så starka
känslor hos det svenska folket, oavsett par-
tisympatier?

Dessa frågor har Aftonbladets cheffe-
daktör Yrsa Stenius satte sig före att utreda i
Vår tids hjältar. Dessvärre lyckas hon inte.

Boken utgörs till största delen av social-
demokratisk allmän fraseologi, mer eller
mindre bisarra spekulationer om respektive
folkkyrnan och pekaralistiska uttjuter
om de båda politikernas personliga fram-
gång. Det görs sålunda ett visst nummer av
sådant som Koivistos »sorgsna blå ögon»
och Palmes »påfallande vackra blick». Det
måste finnas bättre analyser att tillgå för
den som önskar förstå politiska fenomen i
samtiden.

Eva Bäckstedt

Carl Henrik Svenstedt. **ONOMA.** Dikter
1971-86. 146 s. Norstedts 1986. Pris: ca
117:-

ISBN 91-0-046976-9
Bakom Svenstedts dikter spåras en beläst,
intelligent, sensibel och orolig själ. Inte för
inte har också flera av dikterna en surrealis-
tisk framtaning. Någon enhetlig stil kan
man emellertid inte tala om — inte heller
om något sammanhållande tema.

Det är en rik diktsamling. Tonen är prog-
ressiv. Dock skulle, tror jag, poesin få stör-
re tyngd om en viss sordin tilläts tygla
hurtfriskheten.

Poemen lämnar inte läsaren oberörd.
Många vore väl värda att nämnas. Tag t ex
den roliga och djupt allvarliga dikten »Läs
Schleiermachers», eller den i sin subtilitet
omtumlade kärleksdikten »Ojämna ra-
der»!

Carl Henrik Svenstedt bör rimligtvis ha
mycket poesi oskriven.

Birger Andersson

Clas Thor. BERLIN, BERLIN. Foto författaren m fl. 288 s. Ordfront 1987. Pris: ca 155:-

ISBN 91-7324283-7
»Berlin kan inte mötas passivt», skriver Clas Thor. Det bevisar han på ett personligt och stimulerande sätt med sin engagerade och livfulla presentation av det »dubbla» Berlin. Som i ett kaleidoskop skakar han fram nya bilder — om vardagliga ting och personliga öden, om dagens politik i den delade staden, om historiska händelser där Tredje rikets period och krigstiden spelar en särskild roll. I varje avsnitt återger han intervjuer eller avlyssnade vardagssamtal och fyller sedan på med historiska, politiska och litterära utblickar samt med personliga upplevelser. Det känns levande och »nära». Men det är tröttsamt. Thors bakåt- och runtom-associationer känns ibland lite konstlade, såsom en uppvisning av allehanda kunskaper. Lite systematisering skulle här inte ha skadat.

Systematiska och nyttiga är avsnitten Väst- och Öst-Berlin från A-Ö samt litteraturhänvisningarna.

Martin Grass

Teresa Toranska. DE ANSVARIGA. Övers. Anders Bodegård. Förford Harry Schein resp. Maciej Zaremba. 26 + 408 s. Brombergs 1986. Pris: ca 175:-

ISBN 91-7608-311-X
Journalisten Toranska har intervjuat de äldre efterkrigsledarna i Polen.

De ansvariga innehåller fem intervjuer gjorda 1981-1984.

De fem var organiserade kommunister redan vid krigsutbrottet, tillbringade kriget i Moskva, återvände till Polen med utförliga instruktioner, var med och formade den polska regimen och tillhörde den ledande kadern fram till 1956. Med ett undantag har de blivit partiet trogna.

De diskuterar mycket öppet Polens efterkrigshistoria. Krypandet för Sovjetunionen framställs tydligt. Annat som behandlas är förspelen till valet 1947, antisemitismen, den 20:e partikongressen 1956 i Sovjetunionen, skillnaderna mellan Poznań 1956 och Gdansk 1970 samt Gomulka, Stalin, Molotov och Chrusjtjov. Men det väsentligaste i boken är beaktelserna av och resonemangen kring de vidrigheter som begicks; vidrigheter som de i huvudsak än i dag försvavar.

Åke Svensson

